

DET KONGELIGE
UTDANNINGS- OG FORSKNINGSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 67

(2001-2002)

Om lov om endringer i lov av 17. april
1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser
som er gjort av arbeidstakere

*Tilråding fra Utdannings- og forskningsdepartementet av
19. april 2002,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Bondevik II)*

1 Grunnleggende spørsmål om forskning og innovasjon

1.1 Innledning

Regjeringen legger med dette fram et forslag om å endre lov om retten til oppfinnelser gjort av arbeidstakere (arbeidstakeroppfinnelsesloven), slik at forskere ved universiteter og høyskoler i større grad likestilles med arbeidstakere i andre virksomheter. Hensikten med lovforslaget er å øke den næringsmessige utnyttelse av de oppfinnelser som har sitt utspring i forskning ved universiteter og høyskoler, uten at dette truer institusjonenes tradisjonelle hovedoppgaver - fri forskning og høyere utdanning. Et overordnet mål er å styrke kunnskapsoverføringen mellom institusjonene og næringslivet og å etablere systemer som gir samfunnet som helhet større glede av virksomheten ved universiteter og høyskoler.

I årene som kommer vil det norske samfunnet stå overfor nye utfordringer som krever nyskaping og omstilling både i næringsliv og forvaltning. Det er knyttet usikkerhet til inntektene fra petroleumssektoren, andelen eldre i befolkningen vil øke, og miljøutfordringene vil antakelig bli både mer komplekse og alvorlige. Den teknologiske utviklingen og globaliseringen åpner vårt næringsliv for en sterk og økende internasjonal konkurranse, noe som forsterker kravet om omstilling. Det er tidligere anslått at Norge må doble inntektene fra fastlandsbasert næringsliv de neste tyve årene hvis velferdsstaten skal sikres. Det vil være viktig å videreutvikle de tradisjonelle norske næringene, slik at de fortsatt kan være konkurransedyktige i en globalisert økonomi, og det må utvikles nye, utradisjonelle og kunnskapsbaserte næringer. En felles nøkkelfaktor for at Norge skal lykkes i å møte utfordringene for både næringsliv og forvaltning vil være evnen til å utvikle og ta i bruk ny kunnskap.

Det er således rimelig å forvente at universiteter og høyskoler i et fremtidig kunnskapssamfunn i større grad enn i dag bidrar til verdiskapningen. I St. meld. nr. 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille* ble det påpekt at forskningsresultater frembrakt ved universiteter og høyskoler har utnyttede muligheter for anvendelse i næringslivet. For å utnytte disse mulighetene bedre, kreves det blant annet at institusjonene engasjerer seg sterkere i kommersialiseringsarbeid, dvs. arbeid for å sikre den økonomiske utnyttelsen av oppfinnelser. Det kreves også at institusjonene gis anledning til å sikre samfunnets investeringer i forskning og utdanning, ved å få tilbakeført en eventuell økonomisk gevinst fra oppfinnelser til seg.

Det er en særlig utfordring for Norge å utvikle et vekstkraftig næringsliv som kan redusere avhengigheten av olje- og gassvirksomheten. Regjeringen vil derfor legge til rette for at Norge skal være et attraktivt land for investeringer og for utvikling av nye ideer og virksomheter. Regjeringen vil bedre vilkårene for et kunnskaps- og forskningsbasert næringsliv, og vil som ledd i dette blant annet styrke kunnskapsoverføringen mellom universitetene og nærings-

livet. Dette er en del av samarbeidsregjeringens politiske plattform, slik den er utformet i Sem-erklæringen.

Øvrige tiltak for å fremme et mer kunnskapsintensivt næringsliv i Norge vil bli vurdert i sammenheng med regjeringens generelle gjennomgang av det næringspolitiske virkemiddelapparatet.

1.2 Betydningen av forskning og utvikling for nyskaping

Grunnforskning spiller en avgjørende rolle i utvidelsen av vårt generelle kunnskapsgrunnlag, men grunnforskning kan også gi opphav til mer spesielle og anvendbare, radikale innovasjoner. Grunnforskningen vil først få praktiske følger når resultatene blir ført sammen med andre teknologiske, kulturelle og vitenskapelige nyvinninger. Dette forutsetter god kontakt mellom forskningsmiljøene og samfunnet for øvrig. Det forutsetter også at innovatørene i samfunns- og næringslivet er i stand til å finne og forstå det som blir utviklet i forskningsmiljøene, og at forskningsmiljøene er villige til å bruke sin kunnskap til å løse ulike teoretiske og teknologiske problemer som hindrer videre utvikling av et bestemt produkt eller en bestemt tjeneste.

Kreativitet og nyskaping er et resultat av et fruktbart samspill mellom inspirasjon, hardt arbeid, brede kunnskaper og - ofte - lang tid. Evnen til innovasjon og nyskaping henger nøye sammen med evnen til læring og evnen til å finne frem til relevant kunnskap. Utviklingen av et mer kunnskapsbasert næringsliv er avhengig av at det er effektiv utveksling av kunnskap, kompetanse og personell i hele kunnskapssystemet og et tett samarbeid mellom næringsliv og forskningsmiljøer ved universiteter og høyskoler. En slik utvikling er også avhengig av at det finnes kapital som kan bidra til at gode ideer og oppfinnelser som er gjort ved universiteter og høyskoler, klarer overgangen fra idéstadiet til produktutvikling og salg.

Våre universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter er på langt nær norsk næringslivs fremste FoU-partnere. I 1999 kjøpte norske bedrifter FoU-tjenester for 4,4 milliarder kroner. 42 pst. av FoU-tjenestene ble kjøpt inn fra utlandet. Nærmere en fjerdedel ble kjøpt inn fra foretak i Norge. Bare en femtedel ble kjøpt inn fra norske universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter. Nyere forskning viser at vareproduserende industri får mer ut av forskningsmiljøer og akademiske institusjoner som informasjonskilder for sin innovative virksomhet, enn det tjenestebedrifter gjør (Braadland, Nås, Pedersen, Sandven, Ørstavik (2001): *Innovasjon i norsk næringsliv: En ny oversikt*. STEP-rapport R-01). Likevel vurderes generelt forskningsmiljøer og akademiske institusjoner som de minst viktige informasjonskildene for de undersøkte selskapene. Det ligger derfor en betydelig utfordring i å få til bedre samspill mellom kunnskapsinstitusjonene og norsk næringsliv.

1.3 Kunnskapsproduksjon og kunnskapsspredning

Kunnskapsstrømmene i samfunnet er svært mangfoldige og komplekse, noe som gjør det vanskelig å beregne den totale *avkastningen* av FoU-investeringer. Antallet nasjonale patenter gir en antydning om *omfanget* av ervervsmessig utnyttelse av ideer og forskningsresultater i Norge, i forhold til andre land. Norge lå i perioden 1993-2000 omtrent på OECD-gjennomsnitt for nasjonale

patentsøknader pr. capita, og antallet økte med 16 pst. fra perioden 1993-1996 til perioden 1997-2000. Den totale patentsøknadsmengden i Norge (inklusive utenlandske patentsøknader) økte imidlertid med 22 pst. i samme perioden. I 2000 ble det registrert 6700 patentsøknader i Norge, hvorav 5325 eller 79 pst. var utenlandske. Fra 1990 til og med 1999 ble det samlet levert ca 11.200 nasjonale patentsøknader. Mellom 2 og 5 pst. av disse vet man med rimelig grad av sikkerhet har kommet fra ansatte på universitet, høyskole eller institutter de siste 10 år (Norges forskningsråd (2002): *Det norske forsknings- og innovasjonssystemet- statistikk og indikatorer 2001*). Samtidig ser patentering fra denne gruppen ut til å øke relativt sett.

Utbyttet av kunnskap blir større jo flere det er som bruker den. De senere år har man derfor innenfor flere OECD-land sett en bekymring for at beskyttelsen av kunnskap gjennom hemmelighold, patenter og eksklusive lisensieringsavtaler kan sette uheldige begrensninger for en åpen spredning og bruk av kunnskap og resultater fra forskningsinstitusjonene. I en rapport fra OECD (OECD (2001): *The new economy beyond the hype*. The OECD Growth Project. Economics.) er det sagt at en for sterk regulering av bruken av kunnskap og informasjon kan svekke kunnskapsdeling, vitenskapelig fremskritt, innovasjonstakt og den økonomiske veksten generelt. OECD anbefaler at nasjonale lovverk som omhandler rettigheter til forskningsresultater og oppfinnelser bør finne en balanse mellom behovene for åpen kunnskapsspredning mellom forskningsmiljøer og beskyttelse av bruken av oppfinnelsene i privat sektor.

1.4 Utnyttelse av oppfinnelser og forskningens frihet

Det er viktig at økt satsing på næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser ikke må svekke den langsiktige, grunnleggende forskningen ved universitetene og høyskolene. Grunnforskning er vel så viktig som den anvendte forskningen, også for frembringelse av patenterbare forskningsresultater. Det er summen av grunnforskning og anvendt forskning som gir forskningen dens samfunnsmessige nyttefunksjon. Dersom for eksempel grunnbevilgningene reduseres på grunn av forventninger om økt egeninntjening fra ervervsmessig utnyttelse av oppfinnelser, vil det svekke institusjonenes uavhengighet vesentlig og kunne bidra til en vridning av forskningen henimot mer kortsiktig anvendt/næringsrettet forskning. Dette vil ikke være samfunnsgagnlig på lang sikt, verken for institusjonen eller samfunnet generelt.

Samtidig er det viktig å sikre at institusjonen kan være med og høste fruktene av de investeringene som er foretatt for å få fram et næringsmessig vellykket prosjekt. Denne avkastningen kan i neste omgang fungere som «risikokapital» ved satsing på andre, tilsvarende prosjekter. En ambisjon om at kommersialisering skal generere en «merverdi» som kan brukes til å delfinansiere andre sider av institusjonens virksomhet, vil imidlertid være prinsipielt betenkelig. Det ville bety at institusjonene kan bli kommersielle enheter på en måte som bryter med deres rolle i samfunnet, og som kan virke uheldig inn på virksomhetens profil og innretning.

Forskerens frihet

Et grunnleggende prinsipp for regjeringen er at det er forskeren og fagmiljøene som selv skal bestemme hva det skal forskes på, hvilke metoder som skal

brukes og hvordan resultatene skal presenteres. Både hensynet til åndsfrihet, desinteressert sannhetssøken og historiske erfaringer om hvordan man best kan legge forholdene til rette for ny vitenskapelig erkjennelse, tilsier dette. Et annet grunnleggende prinsipp er den frie publiseringsretten eller retten til offentliggjøring av forskningsresultater. Forskernes rett til å publisere sine forskningsresultater er en forutsetning for at forskningsmiljøet kan diskutere, kritisere og kvalitetssikre frembrakte forskningsresultater. Publisering av egne resultater er videre den sentrale måte å bygge opp kompetanse og status hos forskere på, mens kommersialisering oftere forutsetter tidsmessig begrenset hemmelighold og enerett til utnyttelse av oppfinnelsene.

Publisering og patentering

Hemmelighold knyttet til kommersialisering synes allikevel i dag å være et prinsipielt, snarere enn et praktisk problem. En patentsøknad behøver i praksis ikke å innebære hemmelighold av betydning for forskeren eller forskningsmiljøet. Patentsystemet er dermed, og i motsetning til ikke-patentert kunnskap som kan hemmeligholdes over lengre tid (hemmelig know-how og forretningshemmeligheter), ikke nødvendigvis til hinder for offentliggjøring av forskningsresultater. En rapport fra EU-kommisjonen (Commission of European Communities (2002): *An assessment of the implications for basic genetic engineering research of failure to publish, or late publication of, papers on subjects which could be patentable*. SEC (2002) 50) om forholdet mellom patentering og publisering innenfor bioteknologiområdet, viser at forsinkelser i publisering riktignok forekommer som følge av en patentsøknad, men at det er få tilfeller der publisering blir utsatt over lengre tid på grunn av dette. Slik utsettelse skjer oftere dersom søkeren mangler kunnskap om patentsystemet. I rapporten understrekes både behovet for holdningsendringer i forskningsmiljøene og behovet for et støtteapparat som kan hjelpe forskerne til å bli kjent med patentsystemet.

Forskernes frihet til å utnytte egne forskningsresultater økonomisk gjennom patenter og lignende, kan ikke sies å ha samme betydning som forskerens rett til å publisere, for å få til et kritisk og velfungerende forskningssystem eller -miljø. Regjeringen har sett det som viktig at lovverket tydeligere enn i dag stiller forskerne overfor et konkret valg om en oppfinnelse enten skal patenteres eller publiseres på en måte eller på et tidspunkt som gjør at den ikke kan utnyttes ervervsmessig.

Samarbeid mellom forsker og institusjon

Med det foreliggende lovforslaget gis institusjonene større muligheter til å være part i prosessen med å utnytte oppfinnelser næringsmessig. Forsker og institusjon bør ha ganske sammenfallende syn når det gjelder å finne en fornuftig balanse mellom de krav til hemmelighold som næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser forutsetter og de krav til åpenhet som forskning forutsetter. Gjennom et tett og tillitsfullt samarbeid og god dialog mellom de to parter, vil mulighetene for å oppnå både akademisk og næringsmessig gevinst av et forskningsprosjekt øke.

1.5 Rettigheter til oppfinnelser ved universiteter og høyskoler

I de senere tiår har det pågått en bred nasjonal og internasjonal debatt om hvordan forskningsresultater og oppfinnelser fra universiteter og forskningsbaserte utdanningsinstitusjoner best kan nyttiggjøres i samfunnets tjeneste. Ett av kjernepunktene i denne debatten er hvem som skal ha retten til å utnytte forskningsresultater og oppfinnelser fra universitet og høyskole økonomisk; opphavspersonen selv, dvs. forskeren, eller den institusjon forskeren er knyttet til og som gjennom sin infrastruktur bidro til å muliggjøre oppfinnelsen. Stadig flere land har endret lovverket slik at universitetene og andre forsknings- og utdanningsinstitusjoner, dersom de ønsker det, kan overta retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser gjort av forskere ved institusjonene.

Rettigheter til oppfinnelser fra universiteter og høyskoler har en ideell og en økonomisk side. Den ideelle siden gjelder hvem som skal få æren for frembringelse av en oppfinnelse, mens den økonomiske siden gjelder hvem som skal få retten til å utnytte oppfinnelsen i næringsmessig sammenheng. Gjennom det såkalte »lærerunntaket» i arbeidstakeroppfinnelsesloven har lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler, i motsetning til andre arbeidstakere, hittil hatt førsteretten til næringsmessig utnyttelse og inntekter fra oppfinnelser som er blitt til gjennom tilsettingsforholdet. Det var hensynet til forskerens frihet som opprinnelig begrunnet unntaket, selv om det først og fremst har dreiet seg om en særrett til næringsmessig utnyttelse av resultater.

Regjeringen legger stor vekt på å få til en mer effektiv utnyttelse av den kompetanseressurs våre universiteter og høyskoler forvalter. Dette omfatter også bedre utnyttelse av oppfinnelser gjort ved institusjonene. Det er av stor betydning for hvorvidt dette skal lykkes, at institusjonene er engasjert i kommersialiseringsprosessen og at de juridiske og organisatoriske rammebetingelser legges til rette for et slikt engasjement. Muligheten for institusjonene til å få del i en eventuell økonomisk gevinst av et patent anses i denne forbindelse som vesentlig.

2 Sammendrag

Som oppfølging av St. meld. nr. 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille*, oppnevnte regjeringen i januar 2000 et utvalg ledet av professor Jan Fridthjof Bernt. Utvalgets mandat var å utrede nødvendige endringer i lov- og regelverk for å få til økt kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Utvalget skulle gjøre rede for dagens system for kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler, vurdere om det bør foretas endringer i lov og regelverk og peke på mulige konsekvenser av forslagene. Utvalget leverte sin utredning *Fra innsikt til industri* (NOU 2001:11) i mars 2001, og utredningen ble senere sendt på høring. Denne proposisjonen er en oppfølging av NOU 2001:11 og inneholder forslag til lovendringer for å fremme økt anvendelse av oppfinnelser fra universiteter og høyskoler.

Bernt-utvalget mente at universitetene og høyskolene for fremtiden måtte satse mer på kommersialisering av forskningsresultater og at institusjonene burde få en andel av eventuelle inntekter fra patenterte oppfinnelser. Utvalget var imidlertid delt i et flertall (3) og et mindretall (2) i synet på hvem som bør ha retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser frembrakt ved universiteter og høyskoler. Flertallet mente forskeren fortsatt burde ha denne retten, mens mindretallet mente institusjonen burde kunne overta utnyttelsesretten dersom den ønsket det. Hele utvalget var opptatt av at samfunnet bør få noe igjen for sin investering i disse institusjonene. Regjeringen støtter dette synspunktet og har lagt vekt på endringer som kan bidra til dette.

Regjeringens lovforslag innebærer følgende:

- Lov om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere (arbeidstakeroppfinnellesloven) endres slik at universiteter og høyskoler, dersom de ønsker det, får anledning til å overta retten til næringsmessig utnyttelse av patenterbare oppfinnelser gjort av ansatte ved institusjonen. Dette skjer gjennom å oppheve «lærerunntaket».
- For å sikre forskerne mulighet for åpen spredning av kunnskap, foreslås samtidig å innføre et nytt unntak fra lovens generelle bestemmelser. Det nye unntaket innebærer at lærere og vitenskapelig personale i hel- eller deltidsstillinger ved universiteter og høyskoler får en lovfestet rett til fritt å publisere sine forskningsresultater, selv når dette kan hindre institusjonen i å utnytte en oppfinnelse næringsmessig. Publiseringsretten må være benyttet innen ett år etter at institusjonen er varslet om oppfinnelsen, for at institusjonen ikke skal kunne overta retten til oppfinnelsen.
- Forskere må varsle institusjonen uten ugrunnet opphold dersom det foreligger et forskningsresultat eller en oppfinnelse som kan antas å være patenterbar.
- Eventuelle verdier fra oppfinnelser fordeles mellom forsker og institusjon. Det foreslås ikke å lovfeste nærmere fordelingsnøkkelen mellom forsker og institusjon, eller hvordan institusjonen skal bruke sin del av eventuelle verdier.
- Ved ekstern finansiering av forskningsprosjekter må rettighetsforholdet avklares gjennom separate avtaler mellom institusjon, finansieringskilde og forsker, forut for prosjektets oppstart.

Forslaget gir en rimelig balansering av rettigheter og plikter for forsker og institusjon, og gjør det praktisk lettere å organisere arbeidet med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser ved universiteter og høyskoler. Forslaget vil føre til at forskerne gis hjelp av institusjonen i arbeidet med utnyttelsen av oppfinnelsen, og sikrer dem i større grad enn i dag anledning til å konsentrere seg om forskning og undervisning. Institusjonen må på sin side organisere et apparat som kan sikre forskernes og institusjonens rettigheter, og som sørger for at oppfinnelser blir patentert og formidlet til næringslivet.

Forslaget imøtekommer flertallet i Bernt-utvalget, som mente at forskeren bør ha en valgmulighet med hensyn til om en oppfinnelse skal søkes patentert og utnyttet næringsmessig eller ikke. Forslaget imøtekommer samtidig mindretallets vektlegging av at bare en overføring av utnyttelsesretten til institusjonen kunne sikre institusjonene et tilstrekkelig engasjement i arbeidet med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser.

Regjeringen fremmer samtidig med foreliggende proposisjon et forslag om å endre universitets- og høyskoleloven slik at institusjonene under loven får et større ansvar for å sikre anvendelsen av forskningsresultater i norsk samfunns- og næringsliv, jf. Ot.prp. nr. 40 (2001-2002) *Om lov om endringer i lov 12. mai 1955 nr. 22 om universiteter og høyskoler og lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell*. Forslagene i Ot.prp. nr. 40 (2001-2002) inneholder forutsetninger for det foreliggende lovforslaget.

3 Bakgrunn for lovforslaget

3.1 Tidligere meldinger og utredninger

I St. meld. nr 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille* kap. 3.2.6 ble det sagt at det er et mål å få til en bedre kommersiell utnyttelse av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler:

«Skal det norske næringslivet være nyskapende og framtidsrettet, trenger det tilgang på nye og kreative ideer og løsninger. Det er derfor viktig å sikre at slik nyskaping blir tatt i bruk. I dag er det slik at en del av de kommersialiserbare forskningsresultatene fra universitetene og høyskolene har gitt opphav til nye produkter og prosesser og ført til etablering av nye foretak, men mulighetene er antakelig mye større».

Det ble satt som vilkår at tiltak som skulle bidra til å oppnå bedre næringsmessig utnyttelse av forskningsresultatene, måtte oppfylle følgende kriterier:

- «Forskerne skal ha plikt til å orientere institusjonen når de har utviklet et produkt eller en prosess som det er grunn til å anta kan regnes som en patenterbar oppfinnelse, og som kan danne grunnlag for kommersialisering.
- Institusjonene skal ha et større ansvar for å bidra til at flere oppfinnelser blir ført fram til næringslivet.
- Så vel forskerne som institusjonene skal ha del i eventuelle inntekter som følger med slik kommersialisering.
- Forskeren skal ha rett til å publisere sine forskningsresultater, for eksempel i artikler og bøker.
- Man må unngå at kommersialiseringsarbeidet svekker den langsiktige, grunnleggende forskningen ved institusjonene. Forskerne bør i samme omfang som i dag ha anledning til å velge forsknings-temaer og metoder».

Konklusjonen i meldingen var at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet ville komme tilbake med forslag til endringer i lov- eller regelverk som kunne bidra til at institusjonene engasjerte seg sterkere i kommersialiseringsarbeidet, og til at de fikk en del av det økonomiske utbyttet.

Stortinget sluttet seg senere til dette, og kirke-, utdannings- og forskningskomiteen uttalte i Innst. S. nr. 110 (1998-99) blant annet:

«Komiteen er enig i nødvendigheten av å satse på større grad av kommersialisering av forskningsresultater, og har merket seg at Regjeringen i januar nedsatte et utvalg til å utrede denne saken. Komiteen har registrert at det innenfor forskersamfunnet er en generell mangel på kompetanse når det gjelder kommersialisering. Derfor er det nødvendig å satse på å legge til rette for nærmere kontakt mellom forskning og kommersiell verdiskapning. Komiteen mener det er nødvendig med et sterkere engasjement fra institusjonenes side i dette arbeidet, og at det bør tilrettelegges for et hjelpeapparat for bedre kommersiell utnyttelse av patenterbare oppfinnelser».

Komiteen uttalte at forskningsfriheten «må ligge fast som et helt grunnleggende prinsipp» også i en situasjon med økt kommersialisering.

Senere har Hervik-utvalget og Mjøs-utvalget drøftet behovet for økt satsing på næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser ved universiteter og høyskoler. Hervik-utvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 23. april 1999 for å vurdere tiltak for stimulering av økt privatfinansiering av forskning og utvikling, og leverte sin utredning NOU 2000:7 *Ny giv for nyskaping* 8. mars 2000. Utvalget gikk bl.a. inn på spørsmålet om forskernes rettigheter til oppfinnelser, og lærerunntaket i arbeidstakeroppfinnelsesloven og uttalte bl.a.:

«Det kan se ut til at det i de land hvor kunnskapsinstitusjonene, dvs. universiteter og høyskoler, har eller kan få overført eiendomsretten, er vesentlig lettere å få til kommersialisering av forskningen. Institusjonene har da et incentiv i form av en inntektsmulighet for å bistå forskeren, støtte og veilede og legge til rette for kommersialisering. Det normale internasjonalt er en tredeling, hvor forsker (forskergruppe), forskningsinstitusjon og kommersialiseringselskap får én tredel hver av verdien og inntektene. Dette bidrar samtidig til å styrke kontakten og samarbeidet med næringslivet.

Denne lovregelen (lærerunntaket) tar kun hensyn til forskernes individuelle interesser - ikke institusjonenes og samfunnets interesser. Lovverket ser samtidig ut til å ha som konsekvens at institusjonene ikke prioriterer kommersialisering. Dette lærerunntaket oppfattes som særlig hemmende for å få opp bioteknologisk virksomhet i Norge. Utvalget vil peke på at en naturlig løsning ville være at lov om rett til oppfinnelser gjort av arbeidstakere blir gjort gjeldende for universiteter og høyskoler på samme måte som for private bedrifter, slik som i de fleste andre land.»

Ved kongelig resolusjon 30. april 1998 ble det oppnevnt et utvalg for å utrede høyre utdanning etter år 2000 (Mjøs-utvalget). Utvalget ble i mandatet bedt om å foreta en bred drøfting av de utfordringer som høyere utdanning i Norge vil stå overfor i årene framover. Mjøs-utvalget kom i sin utredning NOU 2000:14 *Frihet med ansvar* inn på utnyttelsen av forskningsresultater og uttalte bl.a.:

«Forskningen og utviklingsarbeidet ved universitetene og høyskolene fører (imidlertid) også med seg en rekke konkrete innovasjoner som kan danne grunnlag for kommersialiserbare oppfinnelser. Mange har imidlertid påpekt at det kan være vanskelig å få brakt disse nyvinningene fram til markedet. Dette kan skyldes at forskeren eller forskningsmiljøet selv ikke ser de mulighetene nyvinningen innebærer, eller det kan skyldes at forskeren ikke har den kunnskap og den kapital som er nødvendig for å få patentert oppfinnelsen.

Lærerunntaket tar kun sikte på å sikre forskerens kommersielle utbytte, og kan ikke forstås som en garanti for fri forskning. Ikke desto mindre har nok noe av motivasjonen bak innføringen av denne unntaksbestemmelsen vært å verne om den akademiske friheten. Man kan imidlertid godt bevare fri forskning under et system der forskeren gir fra seg rettigheten til oppfinnelsen, forutsatt at forskeren får anledning til å publisere forskningsresultatene innen rimelig tid.

Dagens ordning burde i prinsippet gi forskerne et sterkt incitament til å forsøke å kommersialisere egne forskningsresultater. Forskerne har imidlertid sjelden økonomi eller tid til å starte en slik prosess, og det er heller ikke sikkert at institusjonskulturen oppmun-

trer til det. Det er åpenbart derfor at Bondevik-regjeringen ønsker å vurdere ordninger som sikrer at institusjonene går inn i dette arbeidet. Men ønsker man at institusjonene skal satse på slik kommersialisering, må de også ha noe igjen for det, det vil si en del av eventuelle lisensinntekter.»

3.2 NOU 2001:11 Fra innsikt til industri

Som oppfølging av St. meld. nr. 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille* oppnevnte den daværende regjeringen Bondevik 28. januar 2000 et utvalg til å utrede nødvendige endringer i lov- og regelverk for å få til økt kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Utvalget hadde slik sammensetning: professor Jan Fridthjof Bernt, leder, professor Anne-Lise Børresen Dale, professor Asbjørn Rolstadås, direktør Ida Skard og direktør Stein Holst Annexstad. Utvalget fikk følgende mandat:

- Gjøre rede for hvordan systemet for kommersialisering av forskningsresultater er i dag - både det rettslige grunnlag og praksis/virkemiddelbruk ved universiteter og høyskoler - i Norge og i de andre nordiske landene, eventuelt også andre land.
- Vurdere om det i Norge bør foretas endringer i lov og/eller regelverk eller praktiseringen av dette for å oppnå økt kommersialisering. I tillegg skal det vurderes om en bør foreta endringer i andre virkemidler ved universiteter og høyskoler.
- Peke på mulige konsekvenser av forslagene, både økonomisk/administrative konsekvenser og eventuelle andre konsekvenser.

Rammen for utvalgets arbeid var presisert i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets vedlegg til oppnevningensbrevet, der det blant annet het at forslag til endringer som utvalget fremmer bør oppfylle kriterier som var beskrevet i St. meld. nr 39 (1998-99), jf. kap. 3.1.

Bernt-utvalget leverte sin innstilling *Fra innsikt til industri* (NOU 2001:11) i mars 2001. De viktigste forslagene i innstillingen kan oppsummeres slik:

- Kommersialisering bør sees på som en del av universitetenes og høyskolenes formidlingsforpliktelse og dermed som en del av deres samfunnsansvar. Institusjonene må satse mer på kommersialisering av forskningsresultater. Utvalget foreslo blant annet at det tas inn en bestemmelse om dette i formålsparagrafen i lov om universiteter og høyskoler. Øvrige lovendringer ble foreslått foretatt i samme lov.
- Institusjonene bør ha en positiv holdning til kommersialisering, drøfte sin egen rolle i prosessen og utvikle en egen strategi på området.
- Økt kommersialisering vil primært måtte skje gjennom insentiver, tilrettelegging og gjennom holdningsendringer. Dette kan blant annet skje ved at institusjonene får del i eventuelle inntekter.
- Utvalget delte seg i et flertall og et mindretall i spørsmålet om hvem som skal ha rett til kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Flertallet på tre ønsket at forskeren skal ha denne retten - slik det er i dag - mens mindretallet på to ønsket at institusjonen kan kreve å få denne retten overført til seg. Det var imidlertid enighet om at eventuelle inntekter bør fordeles mellom forsker, fagmiljø og institusjon.
- Institusjonene bør ha et profesjonelt apparat til disposisjon for kommersialisering. Et slikt «innovasjonssenter» kan enten organiseres som en del

av institusjonen eller utenfor denne, eventuelt kan tjenestene kjøpes fra andre.

Bernt-utvalgets utredning ble sendt på høring i mai 2001 til universiteter, høyskoler, departementer, forskningsorganisasjoner, tjenesteorganisasjoner, sykehus o.a. med svarfrist september 2001. Det kom inn til sammen 66 høringsuttalelser. Synspunkter i uttalelsene vil bli drøftet under de enkelte punkter.

3.3 Ringnes-utvalget

Parallelt med Bernt-utvalget oppnevnte det daværende Universitetsrådet 31. januar 2000 Immaterialrettsutvalget, heretter kalt Ringnes-utvalget etter utvalgets leder advokat Arne Ringnes. Utvalget hadde for øvrig slik sammensetning: professor Jan Fridthjof Bernt, professor Jon Bing, professor Kai Krüger, IT-direktør Arne Laukholm, juridisk rådgiver Ingrid Mauritzen og professor Torgeir Moan. Utvalget fikk i oppgave å se på forskjellige immaterialrettslige spørsmål knyttet til virksomheten ved universiteter og høyskoler. Blant annet skulle utvalget se på spørsmål knyttet til rettigheter til digitale læremidler. I utvalgets første delinnstilling (*Arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler*. Innstilling til Universitets- og høyskolerådet (Complex 3/2002)) behandles problemstillinger knyttet til utnyttelsesrett til oppfinnelser gjort ved universiteter og høyskoler. Innstilling ble avlevert Universitets- og høyskolerådet i oktober 2001.

I likhet med Bernt-utvalget delte også Ringnes-utvalget seg i spørsmålet om utnyttelsesrett til oppfinnelser gjort av lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler. Flertallet på fire sluttet seg i hovedsak til flertallet i Bernt-utvalgets lovforslag, mens mindretallet på tre utviklet et eget lovutkast basert på mindretallet i Bernt-utvalgets lovforslag, lov om arbeidstakeroppfinnelser og den danske loven om oppfinnelser ved offentlige forskningsinstitusjoner (se kap. 5.1).

4 Gjeldende rett

Regulering av opphavsrett, patentrett m.v. i forbindelse med forskningsresultater er delt på flere lover. I denne proposisjonen vil det kun bli foreslått endringer i lov om arbeidstakeroppfinnelser. Begrunnelsen for valg av lovregulering i arbeidstakeroppfinnelserloven er nærmere behandlet i kap. 10.1. Som ytterligere oppfølging av Bernt-utvalgets utredning er det imidlertid i sammenheng med Ot.prp. nr. 40 (2001-2002) blitt foreslått lovendringer i universitets- og høyskolelovens virksomhetsparagraf. Kap. 10.2 inneholder en kort beskrivelse av forslagene til lovendringer. For oversiktens skyld gis det i dette kapitlet en omtale av en del relevant bakgrunnsrett.

4.1 Åndsverkloven

Lov av 12. mai 1961 om opphavsrett til åndsverk (åndsverkloven) beskytter mange kommersielt interessante vitenskapelige verk. Åndsverkloven gir imidlertid ikke en idébeskyttelse og gir derfor ikke beskyttelse av vitenskapelige ideer og forskningsresultater som sådan, men bare av den konkrete utforming i form av tekst m.v. som resultatene har fått. Lovens § 1 fastslår at skapere av et åndsverk har opphavsrett til verket. Med «åndsverk» forstår loven litterære, vitenskapelige eller kunstneriske verk av enhver art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform, så som:

- «1) skrifter av alle slag
- 2) muntlige foredrag
- (...)
- 11) kart, samt tegninger og grafiske og plastiske avbildninger av vitenskapelig eller teknisk art
- 12) datamaskinprogrammer
- 13) oversettelser og bearbeiding av verk som er nevnt foran.»

Opphavsrett gir innenfor lovens grenser bl.a. enerett til å råde over verket, gjennom f.eks. formidling til allmennheten eller ved næringsmessig utnyttelse. Eneretten er knyttet til det aktuelle *verket* (publikasjon o.l.). Opplysninger som blir gjort kjent for allmennheten gjennom vitenskapelige verk eller muntlige foredrag, blir i prinsippet tilgjengelig for enhver for næringsmessig og kommersiell utnyttelse.

Etter norsk rett kan bare fysiske personer være opphavsmenn, men etter åndsverkloven § 39 står opphavsmannen fritt til å overdra sine rettigheter over åndsverket til andre, også til juridiske personer. En overdragelse av opphavsretten er ofte en forutsetning for at åndsverket kan utnyttes i næringsmessig sammenheng.

For åndsverk som skapes av arbeidstakere som ledd i arbeidsforholdet, er det alminnelig antatt at arbeidsgiveren har en nokså omfattende rett til å utnytte verket. I den grad dette ikke er regulert gjennom avtaler, slik det for eksempel gjelder for journalister, er det lagt til grunn at arbeidsgiveren som hovedregel vil overta utnyttelsesretten for verk som er skapt i tjenesten, dersom det faller inn under arbeidstakerens tjenesteplikter å skape slike åndsverk.

Bortsett fra en spesialbestemmelse i § 39 g) om dataprogrammer, har åndsverkloven ingen særbestemmelser om overgang av opphavsrett i arbeidsforhold. Hovedregelen om overgang av opphavsrett i arbeidsforhold er bl.a. formulert i Ot. prp. nr. 84 (1991-92) s. 21:

«Det gjeldende prinsipp i norsk rett går ut på at opphavsrett til verk skapt i ansettelsesforhold, i mangel av annen avtale, vil kunne anses overgått til arbeidsgiveren i den utstrekning det er nødvendig for at ansettelsesforholdet skal nå sitt formål og det dessuten er omfattet av arbeidstakerens oppgaver i arbeidsforholdet å skape slike verk.»

Det er antatt at denne ulovfestede regelen om overgang av rettigheter i arbeidsforhold ikke gjelder på samme måte for vitenskapelige verk som skapes av forskere ved universitetene og høyskolene i forbindelse med deres arbeid ved institusjonen. I forskningsprosjekter som foregår i samarbeid med tredjepart vil det likevel ofte være en uttrykkelig eller underforstått forutsetning at råderetten går over til tredjepart, eller deles, eller at det gjelder andre begrensninger for forskerens utnyttelse av rettighetene.

Datamaskinprogrammer regnes som åndsverk etter åndsverkloven § 1, 2. ledd, nr. 12. Noe som «bare» utgjør programmer for datamaskiner regnes vanligvis ikke som oppfinnelse, se patentloven § 1, 2. ledd. Dette innebærer bl.a. at «lærerunntaket» (se kap. 4.3) ikke får anvendelse på datamaskinprogrammer. Etter åndsverkloven § 39 g), og med de begrensninger som ellers følger av loven, går imidlertid opphavsretten til datamaskinprogrammer skapt av en arbeidstaker under utførelsen av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet eller etter arbeidsgivers anvisninger, over til arbeidsgiver med mindre annet er avtalt.

4.2 Patentloven

Den som er meddelt et patent etter lov av 15. desember 1967 om patenter (patentloven) har ervervet en *enerett* til å utnytte en oppfinnelse i nærings- eller driftsøyemed. Vilkåret for å oppnå et patent er at det foreligger en *oppfinnelse*. En oppfinnelse er en bestemt teknisk løsning der løsningen har teknisk effekt, teknisk karakter og er reproducerbar. En oppdagelse, planer, regler eller metoder for utøvelse av intellektuell virksomhet, fremleggelse av informasjon eller fremgangsmåten for diagnostisering og kirurgisk behandling er ikke oppfinnelser og dermed ikke patenterbare etter loven. Etter den norske patentlovens § 1, 2. ledd kan det heller ikke oppnås patent på det som bare utgjør datamaskinprogrammer.

Etter patentloven § 2 kan patent bare meddeles på en oppfinnelse som er *ny* i forhold til det som er kjent før søknadens inngivelsesdag, og som dessuten *skiller seg vesentlig* fra det som ellers er kjent på søknadens inngivelsesdag. Den som i en artikkel eller på annen måte gjør sin oppfinnelse kjent *før* patent-søknadens inngivelsesdag, vil ødelegge muligheten for patentering og derved ofte for næringsmessig utnyttelse av oppfinnelsen. Dette gjelder uavhengig av om det er oppfinneren selv eller andre som publiserer eller søker patent.

Det er eneretten til næringsmessig utnyttelse patentloven beskytter. Det følger av patentloven at oppfinneren *ikke* har enerett til utnyttelse som *ikke* skjer i nærings- eller driftsøyemed. Dette innebærer at oppfinnelsen fritt kan benyttes i privat øyemed. Etter patentloven § 3 tredje ledd nr. 3 er patentretten

heller ikke til hinder for å drive forskning på selve oppfinnelsen, f.eks. for å finne ut hvordan den virker. Varigheten av patentbeskyttelsen er normalt inn-til 20 år fra søknadens inngivelsesdag.

Patent i Norge meddeles av Styret for det industrielle rettsvern (Patentstyret). Søknader om patent gjennomgår en granskning for å avklare om patenterbarhetskravene er oppfylt. Når granskningen er gjennomført, treffer Patentstyret beslutning om patent skal gis, eller om søknaden skal avslås. Fra og med den dag patent er meddelt, kan dokumentene i saken gjøres allment tilgjengelig. Publisering av en oppfinnelse kan finne sted umiddelbart etter at patentsøknaden er registrert mottatt ved Patentstyret, uten å ødelegge for oppfinnelsens patenterbarhet. Patentloven bestemmer at dokumentene i patentsøknaden skal gjøres allment tilgjengelig 18 måneder etter at de er bekreftet mottatt, selv om søknaden på dette tidspunkt ikke er avgjort.

4.3 Arbeidstakeroppfinnelsesloven

Utgangspunktet i lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere (arbeidstakeroppfinnelsesloven), er at retten til oppfinnelsen tilkommer den som har gjort oppfinnelsen. En arbeidsgiver kan imidlertid på nærmere betingelser kreve utnyttelsesretten til patenterbare oppfinnelser som gjøres av arbeidstakere overført til seg. De rettigheter som arbeidsgiveren kan erverve etter loven, avhenger av under hvilke omstendigheter oppfinnelsen er blitt til. Begrunnelsen for at arbeidsgiveren kan kreve å få overført rettigheter til oppfinnelser som gjøres av arbeidstakeren, er at arbeidsforholdet og arbeidsgiverens medvirkning på forskjellig måte kan ha hatt betydning for oppfinnelsens tilkomst. Arbeidstakeroppfinnelsesloven gjelder i all privat og offentlig virksomhet, og den gjelder bare oppfinnelser som er patenterbare i Norge.

Lærerunntaket

For *lærere og vitenskapelig personale* ved universitet og høyskole er det valgt en annen løsning. Denne gruppen av arbeidstakere regnes ikke som arbeidstakere i lovens forstand. Dette følger av det såkalte *lærerunntaket* i § 1 annet ledd, som lyder:

«Lærere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole skal ikke i denne egenskap anses som arbeidstakere etter denne lov.»

«Lærerunntaket» sikrer i praksis forskere ved universiteter og høyskoler en enerett til næringsmessig utnyttelse av egne oppfinnelser. Hensynet til forskerens frihet har begrunnet unntaket, selv om det først og fremst har dreiet seg om en særrett til næringsmessig utnyttelse. I utgangspunktet vil lærere og vitenskapelig personale selv kunne ta patent på sine oppfinnelser og motta inntektene ved næringsmessig utnyttelse av oppfinnelsen. Lærere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole bestemmer selv *om* oppfinnelsen skal patenteres eller på annen måte beskyttes for å kunne utnyttes næringsmessig, eller gjøres åpent tilgjengelig for enhver uten noen form for enerettsbeskyttelse. Lærere og vitenskapelige personale ved universiteter og høyskoler kan også *ved avtale* overdra råderetten over sine oppfinnelser til institusjonen eller til en tredjepart som har inngått avtale med institusjonen, for eksem-

pel en bedrift som yter støtte til forskningen. De eksterne parter som yter bidrag til forskningen stiller ofte som vilkår at råderetten over forskningsresultatene overdras til dem, eller i hvert fall til den institusjon som mottar støtten. Forskere som blir med på forskningsprosjekter igangsatt under slike forutsetninger, kan stilltiende ha frasagt seg råderetten over forskningsresultatene, selv om det ikke er inngått noen uttrykkelig avtale om overdragelse av rettigheter.

Godtgjøring

Når arbeidsgiveren etter arbeidstakeroppfinnelseslovens bestemmelser overtar retten til arbeidstakerens oppfinnelser, har arbeidstakeren etter lovens § 7 krav på en «rimelig godtgjøring»,

«..... med mindre verdien av den rett arbeidsgiveren har overtatt ikke overstiger hva arbeidstakeren med rimelighet må kunne forutsettes å skulle yte til gjengjeld for den lønn og mulige andre goder som han oppbærer i tjenesten.»

Ved fastsettelsen av godtgjøringen skal det tas hensyn til bl.a. oppfinnelsens verdi, omfanget av den rett arbeidsgiveren har overtatt, arbeidstakerens ansettelsesvilkår og den betydning ansettelsen for øvrig kan ha hatt for oppfinnelsens tilkomst. *Oppfinnelsens verdi* oppfattes i praksis som den markedsmessige verdi av oppfinnelsen (omsetningsverdien), ikke den faktiske verdi for den enkelte bedrift i form av reduserte kostnader, økt omsetning m.v.

I medhold av arbeidstakeroppfinnelsesloven er det opprettet en meklingsnemnd til å behandle tvister om størrelsen på godtgjørelsen som skal betales til de aktuelle oppfinnere, og andre tvister som måtte reise seg ut fra forhold omhandlet i loven. Dersom partene er enige om det, kan nemnden fungere som voldgiftsrett.

4.4 Universitets- og høyskoleloven

I lov 12. mai 1995 nr 22 om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven) § 2 beskrives universitetenes og høyskolenes viktigste oppgaver:

Nr. 1: «Institusjonene skal gi høgre utdanning som er basert på det fremste innen forskning, kunstnerisk utviklingsarbeid og erfaringskunnskap.»

Nr. 2 «Institusjonene skal drive forskning og faglig utviklingsarbeid og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid.»

Nr. 4 «Institusjonene har ansvaret for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.»

I lovens § 2 nr 3 vernes forskningens frihet ved institusjonene under loven:

Nr. 3 «Institusjonene kan ikke gis pålegg om læreinnholdet i undervisningen og innholdet i forskningen eller det kunstneriske og faglige utviklingsarbeid.»

Det går ikke tydelig frem av lovens virksomhetsparagraf at det å drive eller legge til rette for næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater frembrakt ved institusjonen er blant institusjonenes viktigste oppgaver. Dette er imidlertid foreslått endret i Ot.prp. nr. 40 (2001-2002). De relevante forslag til endring av universitets- og høyskoleloven som er fremmet i Ot.prp. nr. 40 (2001-2002) er beskrevet i kap. 10.2.

5 Utenlandsk rett

I moderne samfunn har forskning og kunnskapsutvikling fått en stadig større betydning. Utviklingen har gått i retning av at forskningens økonomiske nyttefunksjon for samfunnet er blitt stadig viktigere. Det har medført en bred nasjonal og internasjonal debatt om hvordan forskningsresultater best kan nyttiggjøres i samfunnets tjeneste. Ett av kjernepunktene i denne debatten er hvem som skal ha retten til å utnytte forskningsresultater og oppfinnelser økonomisk; forskeren selv eller den institusjon forskeren er knyttet til. Stadig flere land har endret lovverket slik at utdannings- og forskningsinstitusjoner selv kan overta utnyttelsesretten til oppfinnelser gjort ved institusjonene. En nærmere gjennomgang av utvalgte lands lovverk viser imidlertid at det fortsatt finnes en del avvik fra denne generelle tendensen.¹⁾

5.1 Danmark

Lov nr. 347 av 2. juni 1999 om «opfindelser ved offentlige forskningsinstitusjoner» omfatter universiteter under Forskningsministeriet, sektorforskningsinstitusjoner, offentlige sykehus og sunnhetsvitenskapelige forskningsinstitusjoner under amtskommunene og Hovedstadens Sygehusfællesskab. Loven fastholder utgangspunktet om at retten til oppfinnelser gjort ved slike institusjoner tilkommer de ansatte som faktisk gjør oppfinnelsene (§ 7). Men etter § 8 Stk. 1 kan en institusjon kreve å få *overdratt* alle rettigheter til de oppfinnelser som deres ansatte gjør som ledd i arbeidet ved institusjonen. Institusjonen kan også på egne og arbeidstakernes vegne ved forutgående avtale med en tredjepart helt eller delvis frasi seg rettigheter til eventuelle oppfinnelser som gjøres under et samarbeidsprosjekt med tredjeparten (§ 9).

Etter lovens § 10 skal en arbeidstaker som gjør en oppfinnelse, uten ugrunnet opphold gi institusjonen skriftlig varsel om dette. Han må ikke offentliggjøre oppfinnelsen før institusjonen skriftlig har bekreftet å ha mottatt underretningen.

I sin bekreftelse av å ha mottatt underretning fra en ansatt om en oppfinnelse kan institusjonen pålegge vedkommende å holde oppfinnelsen hemmelig i ytterligere to måneder. Etter § 11 skal institusjonen innen utløpet av denne perioden ha foretatt en vurdering av mulighetene for å utnytte oppfinnelsen kommersielt og for å beskytte rettighetene til oppfinnelsen, samt at den skal ha drøftet med den ansatte hvordan rettighetene til oppfinnelsen kan utnyttes. Institusjonen må videre ha bestemt seg for om den vil overta rettighetene til oppfinnelsen mot at den ansatte får krav på vederlag, eller om den ansatte skal få utnytte oppfinnelsen selv mot at institusjonen får krav på vederlag. Overholdes ikke fristen, beholder den ansatte alle rettigheter til oppfinnelsen. Fristen kan forlenges etter avtale med den ansatte.

¹⁾ Fremstillingen av utenlandsk rett fra kap 5.1 og utover, bortsett fra tillegg i kap 5.6 og enkelte mindre tekniske endringer, er hentet direkte fra Ringnes-utvalgets utredning *Arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler*. Innstilling til Universitets og høyskolerådet (Complex 3/2002). Også andre lands lovgivning enn de som er nevnt her er å finne i denne utredningen og i NOU 2001:11 *Fra innsikt til industri*.

Har institusjonen ervervet rettighetene til en av de ansattes oppfinnelser, har den plikt til aktivt å søke rettighetene nyttiggjort (§ 11 Stk. 6). Det er presisert i forarbeidene at denne aktivitetsplikten må sees i lys av formålet med loven, som er å sikre at forskningsresultater frembrakt ved hjelp av offentlige midler nyttiggjøres for det danske samfunn ved næringsmessig utnyttelse.

Om beregningen av *vederlag* for utnyttelse av rettighetene sier lovens § 12 at den ansatte har krav på et «rimelig vederlag» hvis institusjonen bestemmer seg for å utnytte oppfinnelsen kommersielt, og institusjonen har krav på et «rimelig vederlag» hvis den ansatte etter avtale selv skal stå for kommersialiseringen. Institusjonene skal selv fastsette regler for beregning av vederlag, men reglene skal godkjennes av forskningsministeren. Loven fastsetter ikke om vederlaget skal være et engangsbeløp eller om det skal bestå i en royalty. Forarbeidene viser til praksis ved Københavns universitet som et eksempel, der patent- og lisensinntekter «efter institutionens afholdelse af direkte omkostninger til patentering og licensiering» fordeles med en tredjedel til institusjonen, en tredjedel til instituttet og en tredjedel til oppfinneren. I situasjoner hvor den ansatte selv skal utnytte rettighetene, må man ved beregningen av vederlaget til institusjonen ta hensyn til at den ansatte selv har den økonomiske risiko for at kommersialiseringen av oppfinnelsen blir vellykket.

Lovforslaget var omstridt i Danmark, og ble møtt med omfattende protester fra forskningsmiljøene. Foreløpige meldinger går ut på at loven i dag oppfattes av denne gruppen som noe mindre kontroversiell enn ved innføringstidspunktet, og at det etter lovens ikrafttredelse har blitt en økt patenterings- og lisensieringsaktivitet innenfor det tekniske og biomedisinske område (Bryde Andersen: *Universitetsforskning og immaterialrettigheder i Danmark*, NIR 2000 s. 605).

5.2 Sverige

«Lærerunntaket» i Sveriges «lag om rätten till arbetstagares uppfinningar» av 1949 lyder:

«Lärare vid universitet, högskolor eller andra inrättningar som tillhör undervisningsväsendet skall inte i denna egenskap anses såsom arbetstagare enligt denne lag, dock att lagen skall tillämpas på sådana lärare vid Försvarsmaktens skolor som är yrkesofficerare.»

Unntaket er i hvert fall formelt sett noe snevrere enn i Norge, siden bare lærere, og ikke annet vitenskapelig personale, unntas fra lovens anvendelsesområde. Som i Norge omfattes ikke forskere ved forskningsinstituttene av unntaket.

Det er i flere offentlige utredninger blitt foreslått å *utvide* unntaket til å omfatte alt vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler, eller endog også alle ansatte ved disse institusjonene (SOU 1964:49, SOU 1977:63, SOU 1980:42). Det har vært anført flere begrunnelser for dette. For det første at hensynet til *den frie forskning* tilsier at forskerne selv bør kunne råde over sine resultater. Når institusjonene har rettigheter til de ansattes oppfinnelser, kan de tenkes å ville styre deres forskning mot felt og problemstillinger som det ligger mye penger i. For det andre er det blitt pekt på at universitetene og høyskolene ikke har som oppgave å drive næringsvirksomhet, og de mangler

den administrative organisasjon som er nødvendig for å administrere og utnytte oppfinnelser kommersielt. For det tredje er det blitt hevdet at universitetene og høyskolene sikres en bedre *rekruttering* når de ansatte selv har rettighetene til sine oppfinnelser.

I den såkalte NYFOR-utredningen (SOU 1996:70) foreslås det at dagens «lærerunntak» i utgangspunktet beholdes som det er. Det foreslås imidlertid også at institusjonene skal få et større ansvar for kommersiell utnyttelse av de ansattes oppfinnelser. De bør blant annet få myndighet til å gi bedrifter som samarbeider om et forskningsprosjekt, lisens til å utnytte de oppfinnelser som institusjonenes ansatte måtte gjøre under prosjektet. Videre bør institusjonene få en del av de *inntekter* som en kommersialisering fører til. Denne andelen bør stå i forhold til institusjonenes bidrag til inntektene (SOU 1996:70 *Samverkan mellan högskolan och näringslivet* s. 217-219). Den svenske regjeringen sa seg i Prop. 1996/97:5 i hovedsak enig med utredningens synspunkter. Regjeringen la blant annet vekt på at «lærerunntaket» ga forskerne «incitament att bidra till att forskningsresultaten kommer till nytta i samhället». Regjeringen mente videre, i likhet med NYFOR-utredningen, at institusjonene burde gis flere incitament til å støtte opp om kommersialisering av forskningsresultater, og at de bør få «en viss kompensasjon för de statliga resurser som förbrukas vid utvecklingen av uppfinningar som lett til lyckosamma exploateringar.» Regjeringen mente at bestemmelser om dette burde inntas i *avtaler* mellom institusjonene og de ansatte. I Prop 1998/99:94, uttalte regjeringen at avtaler mellom partene på arbeidsmarkedet, det vil si tariffavtaler, vil være det beste reguleringsredskap. Videre uttalte regjeringen at den danske loven om oppfinnelser ved offentlige forskningsinstitusjoner av 1999 kan være en brukbar modell for en slik avtale:

«Den aktuella danska lagstiftningen förefaller väl avvägd genom att rättigheter och skyldigheter tillkommer såväl de berörda forskarna som värduiversiteten, samtidigt som samhällets intresse av att på ett effektivt sätt ta till vara kommersiellt exploaterbara forskningsresultat. En liknande ordning är tänkbar också i Sverige, men i stället för lagstiftning bör förhandlingar inledas mellan parterna på arbetsmarknaden. Det danska lagförslaget borde därvid kunna utgöra en förebild.»

Noen avtaleregulering har man imidlertid ennå ikke oppnådd. I den nyeste proposisjon om spørsmålet, Prop. 2000/2001:3 *Forskning och förnyelse*, foreslår den svenske regjering å beholde dagens lovverk som det er inntil videre og avvente hvilke erfaringer man gjør med den nye loven i Danmark.

5.3 Storbritannia

Rettstilstanden i Storbritannia synes uklar. Hovedregelen i Patents Act fra 1977 er at *arbeidsgiveren* blir eier av de ansattes oppfinnelser, dersom oppfinnelsene gjøres som en del av de arbeidsoppgaver som normalt inngår i den ansattes arbeide, og en etter omstendighetene rimeligvis vil kunne forvente at oppfinnelser blir et resultat av dette. Oppfinnerne har rett til økonomisk kompensasjon.

Hva som gjelder i forhold til forskere og lærere som ansettes for å drive forskning og undervisning i sin alminnelighet, er imidlertid usikkert. Det hev-

des at institusjonene «eier» sine ansattes forskningsresultater, i hvert fall i forhold til resultater som er oppnådd under utførelsen av særlige arbeidsoppgaver under et forskningsprogram. Flere universiteter har utarbeidet «policies» som innebærer at universitetet har rett til de ansattes oppfinnelser mot å yte et vederlag, med mindre det foreligger en avtale med en ekstern bidragsyter som er tilkjent rettighetene til forskningsresultatene. Flere av disse «policies» er imidlertid ikke blitt nedfelt i noen avtale med de enkelte ansatte eller fagforeningene, og det er tvilsomt hvorvidt de er rettslig bindende for forskerne.

5.4 Frankrike

Etter de gjeldende franske regler om arbeidstakeroppfinnelser er utgangspunktet at arbeidsgiveren har oppfinnerretten til de oppfinnelser som en ansatt gjør, enten som oppfyllelse av en arbeidsavtale som medfører en oppfinnersk virksomhet («mission inventive») som svarer til vedkommendes arbeidsoppgaver («foction effective»), eller som et resultat av studier og forskning som den ansatte uttrykkelig har fått i oppdrag å utføre (Code de la propriété intellectuelle Article L 611-7.1). Loven gir ikke oppfinnerne krav på noe særskilt vederlag, men åpner for at kollektivavtaler kan gi dem dette.

Alle andre oppfinnelser tilhører oppfinneren. Dersom oppfinnelsen er gjort som ledd i en ansatts utøvelse av tjenesten på bedriftens område eller takket være arbeidsgiverens ressurser eller data, har arbeidsgiveren rett til helt eller delvis å *utnytte* de rettigheter som vil følge med et patent på oppfinnelsen. Den ansatte har krav på særskilt godtgjørelse for de rettigheter vedkommende må gi fra seg, og ved fastsettelsen av denne skal man blant annet ta hensyn til hvor mye arbeidsgiveren må sies å ha bidratt til oppfinnelsen og oppfinnelsens «industrielle og kommersielle nytte».

For særlige grupper av offentlige tjenestemenn - deriblant forskere og lærere ved universiteter og høyskoler («éducation nationale, enseignement supérieur et recherche») er det gitt en egen bestemmelse i Code de la propriété intellectuelle article R 611-12. Den gir imidlertid ikke disse ansatte noen særlig gunstigere stilling enn andre ansatte. Bestemmelsen lyder slik i Ringnes-utvalgets oversettelse:

«1. Oppfinnelser som en offentlig tjenestemann har gjort under utførelsen av oppgaver som medfører en oppfinnersk virksomhet som svarer til hans arbeidsoppgaver, eller under studier eller forskning som uttrykkelig er tiltrodd ham, tilhører den offentlige institusjon for hvis regning han utfører nevnte oppgaver, studier eller forskning. Dersom den offentlige institusjon bestemmer å ikke utnytte oppfinnelsen, kan oppfinneren utnytte rettighetene over oppfinnelsen i samsvar med en avtale med den offentlige institusjon.

2. Alle andre oppfinnelser tilhører den offentlige tjenestemann.

Den offentlige institusjon har imidlertid rett til, på de vilkår og innen de frister som fremgår av bestemmelsene nedenfor, å få tildelt hele eller en del av de rettigheter som følger patentet som beskytter oppfinnelsen, forutsatt at oppfinnelsen er gjort av en offentlig tjenestemann:

under utøvelsen av tjenesten eller innenfor virksomhetsområdet til den aktuelle institusjon eller med kjennskap til eller bruk av institusjo-

nens teknikk eller ressurser eller ved bruk av data som den har frem-skaffet.»

Arbeidstakeren skal varsle arbeidsgiveren om sin oppfinnelse og underrette om det er en oppfinnelse som reguleres av nr. 1 eller 2. Er arbeidsgiveren uenig i arbeidstakerens klassifisering, må det protesteres innen to måneder. Ellers anses arbeidstakerens klassifisering for akseptert. Blir oppfinnelsen klassifisert som en oppfinnelse etter nr. 1, tilhører den arbeidsgiveren. Dreier det seg om en oppfinnelse som reguleres etter nr. 2, må arbeidsgiveren senest innen fire måneder fra arbeidstakerens underretning gjøre gjeldende sin rett til å overta hele eller deler av de rettigheter som følger et patent.

Oppfinneren har krav på vederlag for oppfinnelser både etter nr. 1 og 2. Vederlaget for oppfinnelser etter nr. 1 regnes ut etter ganske skjematisk regler, mens det for oppfinnelser etter nr. 2 fastsettes mer skjønnsmessig.

5.5 Nederland

Etter nederlandsk rett har arbeidsgiveren rett til patent på en oppfinnelse som en ansatt gjør i tjenesten, forutsatt at denne tjenesten innebærer at den ansatte skal bruke sine kunnskaper til å gjøre oppfinnelser av den type som er gjort. Det antas at universiteter og forskningsinstitutter har rett til patent på oppfinnelser som gjøres av deres ansatte forskere, men dette er ikke helt uomstridt. Oppfinneren har rett til vederlag, blant annet beregnet ut fra oppfinnelsens økonomiske betydning og omstendighetene rundt dens tilblivelse. Retten til å kreve slikt vederlag bortfaller tre år etter at patent er innvilget. Avtaleklausuler som fraviker disse bestemmelsene om vederlag er ugyldige. Oppfinneren har rett til å bli navngitt i samband med patentsøknaden og patentet.

5.6 USA

I 1980 vedtok kongressen i USA den første lov om offentlige myndigheters patentering, den såkalte «Bayh-Dole Act». Loven hadde blant annet til formål å fremme utnyttelse av oppfinnelser fra føderalt finansiert forskning og utvikling, fremme samarbeid mellom bedrifter og allmenntilgitt organisasjoner, inkludert universiteter, og sikre at oppfinnelser fra slike organisasjoner og små bedrifter blir brukt til å fremme konkurranse og næringsutvikling («promote the utilization of inventions arising from federally supported research or development», «promote collaboration between commercial concerns and nonprofit organizations, including universities», «to ensure that inventions made by nonprofit organizations and small business firms are used in a manner to promote free competition and enterprise» (US Patent Act § 200.)). Loven slår fast at småbedrifter eller allmenntilgitt organisasjoner som universiteter som mottar offentlige bevilgninger til forskning, i utgangspunktet får rettigheter til de oppfinnelser som er resultat av den offentlig finansierte forskningen. Institusjonene forplikter seg til å underrette myndighetene om slike oppfinnelser, sikre at de blir patentert og aktivt arbeide for å finne en lisenstaker som kan utvikle kommersielle produkter og tjenester basert på dem. Institusjonene må betale oppfinneren en viss royalty og skal ellers bruke inntektene fra oppfinnelsene til forskning og undervisning. De føderale myndigheter har selv en royaltyfri, ikke-eksklusiv lisens til oppfinnelsene, og de skal kunne

overta alle rettigheter til oppfinnelsene om institusjonene ikke oppfyller sine plikter.

De toneangivende universiteter i USA er private institusjoner, og «the Bayh-Dole Act» får ikke anvendelse på forskning som drives her uten særlige offentlige bidrag. Hovedregelen er da at *arbeidstakeren* har rettighetene til oppfinnelsen, med mindre annet skulle følge av skriftlig avtale. Er en arbeidstaker særskilt ansatt for å gjøre en oppfinnelse, går imidlertid rettighetene til denne over til arbeidsgiveren. Videre har arbeidsgiveren en ikke-eksklusiv lisens - såkalt «shop right» - til å utnytte oppfinnelsen i sin virksomhet dersom oppfinnelsen er basert på arbeid i arbeidstiden og arbeidsgiverens lokaler og materiale. Dette er først og fremst et vern for arbeidsgiveren mot å risikere inngrepssøksmål fra sine egne ansatte for å utnytte deres oppfinnelser. Det skal være vanlig at universitetene ved avtale sikrer seg rettighetene til de ansattes oppfinnelser. Det kan være enklere å få gjennomslag for dette når lønnen forhandles frem individuelt.

Som eksempel kan nevnes *Stanford University*. Her har institusjonen ved avtale sikret seg patentrettighetene til de ansattes oppfinnelser. Oppfinneren vil imidlertid i utgangspunktet kunne bestemme at oppfinnelsen i stedet for å patenteres overhodet, skal være «fri» og tilgjengelig for alle. En slik «frigivelse» vil imidlertid være betinget av at den ikke kommer i strid med tredjemenns rettigheter, typisk eksterne bidragsyteres. I Stanfords standardavtale med de ansatte om immaterielle rettigheter underskriver forskeren på at han skal varsle Stanford om alle potensielt patenterbare oppfinnelser som han gjør som ledd i sitt arbeid eller ved hjelp av universitetets ressurser. Rettigheter til oppfinnelsene tilfaller universitetet, og forskeren er forpliktet til å gi universitetet all nødvendig dokumentasjon i tilknytning til oppfinnelsen. Forskeren står likevel fritt til å offentliggjøre sin oppfinnelse så lenge dette ikke er i strid med inngåtte avtaler. («1. I will disclose to Stanford all potentially patentable inventions conceived or first reduced to practice in whole or in part in the course of my University responsibilities or with more than incidental use of University resources. I further agree to assign to Stanford all my right, title and interest in such patentable inventions and to execute and deliver all documents and do any and all things necessary and proper on my part to effect such assignment. 2. I am free to place my inventions in the public domain as long as in so doing neither I nor Stanford violates the terms of any agreement that governed the work done.»)

I Stanfords «policy» på området presiseres retten til offentliggjørelse ytterligere. Oppfinneren eller oppfinnerne, som må være enige seg imellom, står fritt til å offentliggjøre sine oppfinnelser dersom de mener dette er det beste for å sikre teknologi-overføring, og det ikke er i strid med inngåtte avtaler. Universitetet vil ikke benytte sine rettigheter til oppfinnelser som oppfinnerne har offentliggjort. («The inventor, or inventors acting collectively when there are more than one, is free to place inventions in the public domain if that would be in the best interest of technology transfer and if doing so is not in violation of the terms of any agreements that supported or governed the work. The University will not assert intellectual property rights when inventors have placed their inventions in the public domain.»). Det synes som oppfinneren selv kan

avgjøre om «frigivelse» vil være den beste løsningen for å sikre teknologioverføring (in the best interest of technology transfer.)

Dersom oppfinnelsen kommersialiseres, vil Stanfords eget «Office of Technology Licensing» (OTL) som regel organisere dette. Av brutto royaltyinntekter går 15 pst. til OTL til dekning av administrasjonskostnader mv. Av det resterende har oppfinneren krav på en tredjedel, resten går til institusjonen.

Regelverket ved Stanford University samvirker med amerikansk patentlovgivning, som er noe annerledes enn den norske og europeiske patentlovgivning. Det stilles i norsk og europeisk patentrett et ubetinget krav om at en oppfinnelse må være ny - dvs. ikke gjort allment tilgjengelig noe sted i verden på søknadstidspunktet - for å anse oppfinnelsen patenterbar. Den amerikanske patentlovgivningens ordning med en «grace period» - nyhetsskånefrist - innebærer imidlertid et avvik fra dette prinsippet og betyr at oppfinnelsen i en bestemt periode (12 måneder) før søknadstidspunktet kan offentliggjøres *av oppfinneren selv* uten at det påvirker muligheten til å oppnå patent. Dette innebærer i praksis at publisering av en oppfinnelse ved Stanford University og under amerikansk patentlovgivning ikke behøver å være til hinder for oppnåelse av patent så lenge patentsøknaden sendes innen ett år etter publisering.

Patenteringsaktiviteten er blitt ganske høy ved amerikanske universiteter og forskningsinstitutter. Over 50 pst. av alle søknader på bioteknologipatenter i perioden 1971 - 1998 skal ha blitt inngitt av universiteter eller forskningsinstitutter. Flere universiteter har - som Stanford - egne kontorer som organiserer kommersialiseringen av den forskningen som drives. Den allmenne oppfatning synes ifølge NOU 2001:11 å være at «the Bayh-Dole Act» og institusjonenes engasjement i kommersialisering har bidratt til at det i vesentlig større grad blir overført teknologi fra forskningsmiljøer til næringsliv nå enn før 1980-årene. I enkelte næringslivskretser hevdes det ifølge SOU 1996:70 imidlertid at kostnadene med å betale lisensavgifter til universiteter med patenter er i ferd med å bli for store.

6 Rett til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser

Spørsmålet om hvem som skal ha retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser ved universiteter og høyskoler har stått sentralt i både Bernt-utvalgets og Ringnes-utvalgets utredninger. Rettigheter til oppfinnelser har en ideell og en økonomisk side. Den ideelle siden er knyttet til hvem som skal få den rettmessige æren for å ha frembrakt oppfinnelsen, mens den økonomiske siden er knyttet til oppfinnerretten og gjelder retten til å søke om patent og retten til å utnytte oppfinnelsen i nærings- eller driftsøyemed. De spørsmål som diskuteres i denne proposisjonen gjelder retten til å søke om patent og retten til å utnytte oppfinnelsen i nærings- eller driftsøyemed.

6.1 Gjeldende rett

Utgangspunktet i lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere, er at retten til oppfinnelsen tilkommer den som har gjort oppfinnelsen. Etter lovens § 4 har imidlertid en arbeidsgiver under bestemte vilkår krav på at en arbeidstaker overfører nærmere bestemte rettigheter til sin oppfinnelse til arbeidsgiveren.

6.2 Bernt-utvalget

Bernt-utvalget delte seg i et flertall og mindretall i spørsmålet om det er forsker eller institusjon som skal ha utnyttelsesretten til forskningsresultatene. Utvalget var imidlertid enig om at det sentrale mål er å finne fram til ordninger som fremmer kommersialisering av forskningsresultater. Det var også enighet om at det beste er at dette målet nås ved å etablere incitament og belønningssystemer for forskerne, og at det i forbindelse med en kommersialiseringsprosess er viktig at forskernes tradisjonelle frihet når det gjelder valg av tema, samarbeidspartnere og formidlingsform i så høy grad som mulig bevares. Utvalget var videre enig om at institusjonen må trekkes inn og ha medansvar for at kommersialiseringsprosessen gjennomføres med et best mulig resultat.

Utvalgets flertall - Bernt, Børresen og Rolstadås - mente at ønsket om en best mulig utnyttelse av det kommersielle potensialet i et forskningsresultat må ivaretas ved incitament og avtale på frivillig grunnlag. Hvis ikke oppfinneren og institusjonen blir enige om hvordan kommersialisering skal skje, avgjør oppfinneren dette, og oppfinneren kan også bestemme at oppfinnelsen ikke skal patenteres, men i stedet stilles til fri rådighet for allmennheten. Flertallet mente at dette vil være det beste utgangspunkt for et godt samarbeid mellom institusjon og forsker, og at frivillighet er nødvendig for å skape en mest mulig positiv holdning blant forskerne til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser. Etter flertallets oppfatning vil en overføring av utnyttelsesretten til institusjonen være et prinsipielt og praktisk uheldig inngrep i forskernes tradisjonelle frihet til selv å kunne styre bruken av sine forskningsresultater.

Utvalgets mindretall - Annexstad og Skard - framholdt at samfunnets forventninger sammenholdt med dagens lovverk setter institusjonene i en umu-

lig situasjon. De pålegges en plikt og et ansvar for en oppgave de selv ikke har kontroll over, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender. Derfor mente disse medlemmene at det er nødvendig at institusjonene gis adgang til å overta rettighetene til utnyttelse av oppfinnelsene. I andre land er dette den vanligste måten å gjøre det på, samtidig som forskeren får en nærmere definert del av inntektene.

6.3 Høringsrunden

I likhet med Bernt-utvalget deler høringsinstansene seg omtrent på midten i spørsmålet om utnyttelsesrettigheter, dog med en noe jevnere fordeling. Tendensen i fordelingen er at de fleste av forsknings- og utdanningsinstitusjonene og interesseorganisasjonene i hovedsak støtter flertallets forslag, mens de fleste av departementene, næringsorganisasjonene, Norges forskningsråd og Norgesnettrådet støtter mindretallets forslag. Det finnes noen avvik fra den generelle fordelingen i høringsrunden.

De samlede hovedargumentene for de som støtter *flertallets* innstilling om at forskeren fortsatt bør ha retten til næringsmessig utnyttelse av egne oppfinnelser, er at en overføring av utnyttelsesrettighetene til institusjonen:

- innebærer en svekkelse av forskerens frihet til selv å velge bruken av sine forskningsresultater
- svekker forskningens åpenhet generelt
- bryter med forståelsen av at en avtale mellom forsker og institusjon må basere seg på frivillighet dersom forskeren skal gis de rette incitamenter til å søke kommersialisering av forskningsresultatene
- vil kunne svekke samarbeidsforholdet mellom forsker og institusjon
- vil kunne føre til en belastende byråkratisering av forholdet mellom forsker og institusjon
- kan svekke rekrutteringen til forskerstillinger da et viktig incitament blir borte
- kan hindre at forskningen styres av krav og forventninger om kommersielle gevinster
- ikke vil føre til økt kommersialisering
- ikke er i tråd med de grunnleggende prinsipper i åndsverkloven.

De samlede hovedargumentene for de som støtter *mindretallets* innstilling om at institusjonen bør kunne overta utnyttelsesretten til forskningsresultater som fremkommer ved institusjonen, er at en overføring av utnyttelsesrettighetene til institusjonen:

- sikrer at institusjonene vil og kan ta næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser på alvor, bl.a. ved å bygge opp innovasjonssentre for å øke antallet utnyttede oppfinnelser. Institusjonene har i dag ikke tilstrekkelig egeninteresse i å aktivt støtte kommersialisering
- sikrer en samfunnsmessig bedre utnyttelse av resultater fra forskning som i stor grad er offentlig finansiert
- er en rimelig løsning ettersom institusjonen bidrar med midler og økonomisk/faglig infrastruktur til forskeren
- tar høyde for at kommersialisering er en tung og omfattende prosess, og at land som har en slik ordening får til en bedre kommersiell utnyttelse av sine forskningsresultater, enn de land som ikke har det. Individuelle (sær-) rettigheter bør ikke stå i veien for en utvikling som samfunnet er tjent

- med
- er i tråd med det forhold at det å frembringe forskningsresultater er en del av forskerens arbeidsforpliktelse
 - vil gi et helhetlig lovverk og man vil slippe grenseoppgangene mellom ulike ansattegrupper (universitet/helseforetak, universitet/næringsliv, universitet/forskningsinstitutter)
 - er i overensstemmelse med risikofordelingen mellom forsker og institusjon, da forskeren får sin lønn uavhengig av om kommersialiseringen lykkes eller ikke
 - er med i tråd med dagens virkelighet hvor forskning i økende grad er et samarbeidsprosjekt, og ikke et resultat av enkeltpersoners virksomhet
 - er i tråd med en internasjonal utviklingstrend.

Høringsuttalelsene fra universiteter og høyskoler representerer både institusjonen og forskerne, og uttalelsene inneholder argumenter som både støtter flertallet og mindretallet i Bernt-utvalget. Universitetet i Oslo mener at verken flertallets eller mindretallets løsning tar tilstrekkelig hensyn til forskerens og institusjonens behov for å sikre et nært og tillitsfullt samarbeid, og støtter derfor en modifisert utgave av flertallet i Bernt-utvalgets forslag. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) støtter flertallets forslag om at oppfinnere selv avgjør om oppfinnelsen skal søkes patentert eller utnyttet kommersielt på annen måte. Samtidig anser NTNU det som viktig at institusjonen gis de økonomiske rettigheter og praktiske styringsmidler som er nødvendige for å ivareta samfunnets interesser. Universitetet i Bergen mener at det i valget mellom de to løsningene i Bernt-utvalget utredning må legges betydelig vekt på de overordnede synspunktene som ligger til grunn for forslaget fra utvalgets flertall. Universitetet i Tromsø går inn for å overføre utnyttelsesretten til institusjonene.

Statens nærings- og distriktsutviklingsfond mener at det burde være grunnlag for å finne en mellomløsning knyttet til utnyttelsesrettighetene.

6.4 Ringnes-utvalget

Ringnes-utvalget er som Bernt-utvalget delt i synet på om det er forsker eller universitet/høgskole som bør ha rett til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser gjort ved institusjonen. Samtidig mener et samlet utvalg at flere forhold medfører et behov for å vurdere hensiktsmessigheten av dagens lovgivning for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler på nytt:

«Da arbeidstakeroppfinnelsesloven ble vedtatt i 1970, var lovgivers begrunnelse for «lærerunntaket» at en lovregel om overføring av rettigheter fra lærere og vitenskapelig ansatte til arbeidsgiveren - universitetet eller høyskolen - ikke vil være forenlig med den frie stilling som disse arbeidstakerne bør stå i som vitenskapsmenn. I løpet av de tre år som har gått siden loven ble vedtatt har situasjonen ved universitetene og høyskolene endret seg. For det første har forekomsten av ekstern finansiert forskning øket betydelig siden denne loven ble vedtatt. For det andre må det antas at utviklingen har gått i retning av at forskningen i større grad enn tidligere utføres av flere forskere i fellesskap. Rettighetene til oppfinnelser som gjøres i forbindelse med prosjektet vil da kunne ligge i en form for sameie mellom forskerne. For det tredje er det i det politiske miljø, i næringslivet og i samfunnet for øvrig reist krav om at institusjonene i større grad enn før skal bidra

til å øke kommersialiseringen av forskningsresultater og dermed bidra til økt produktivitet på eksisterende og nye områder, herunder styrke vår konkurransedyktighet i et globalisert miljø (NOU 2001:11, s 45). Et fjerde utviklingstrekk er at forskningsarbeid i de senere år har utviklet seg fra å være individbasert til å bli mer preget av kollektiv innsats der investeringer og rammebetingelser legges til rette for at forskergrupper sammen med teknisk personale i prosjektsamarbeid styres og administreres på institusjonelt nivå. Forskningsmidler styres i dag ikke til personer, men til prosjektansvarlig enhet på institusjonsnivå. Det som her er nevnt gjør det nødvendig å revurdere begrunnelsen for og hensiktsmessigheten av lærerunntaket i arbeidstakeroppfinnelsesloven. (*Arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler*, Innstilling til Universitets- og høyskolerådet (Complex 3/2002)).

6.5 Departementets vurdering

Hensynet til forskningens åpenhet og motstanden mot at forskning styres av forventninger om økonomiske gevinster, er i høringsrunden brukt som argumenter mot overføring av utnyttelsesretten til institusjonene. Disse argumenter rammer vel så mye dagens ordning hvor forskerne innehar rettighetene til utnyttelsen av oppfinnelsene og de fulle rettigheter til inntekter fra oppfinnelsene. Det er ikke i høringsrunden gitt tydelige argumenter for at forskningens åpenhet svekkes eller at forskning i større grad styres av forventninger om kommersiell gevinst, dersom institusjonen overtar utnyttelsesretten til oppfinnelsene.

«Lærerunntaket» i lov om arbeidstakeroppfinnelser sikrer i praksis forskere ved universiteter og høyskoler en enerett til næringsmessig utnyttelse av egne oppfinnelser. I forarbeidene til loven ble unntaksbestemmelsen begrunnet med den frie stilling som disse personer bør stå i som vitenskapsmenn. Senere er denne begrunnelsen kritisert av professor Birger Stuevold Lassen i *Rett og humanisme - Festskrift til Kristen Andersen* (Oslo 1977) for ikke å skille mellom retten til fri forskning og retten til fri næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater. Departementet mener i denne sammenheng at forskernes frihet til å publisere sin resultater og oppfinnelser ikke må innskrenkes, men at forskernes rett til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser må kunne begrenses såfremt det er til fordel for samfunnet som helhet. For øvrig bør forsker og institusjon ha felles interesser i å få til både publisering og patentering, og uten at det ene er til hinder for det andre. Hverken forsker eller institusjon er tjent med at den frie forskningen svekkes av hensyn til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelsene.

Det å få en oppfinnelse frem til et ferdig produkt er ofte en lang og tung prosess. En overføring av utnyttelsesretten til institusjonen behøver ikke å innebære et merbelastning for forskerne, slik noen høringsinstanser hevder. Et institusjonelt innovasjonsapparat kan innebære en forenkling og effektivisering i forhold til dagens situasjon, hvor det er opp til den enkelte forsker selv å stå for, og skaffe seg innsikt i, arbeidet med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser.

Overføring av utnyttelsesrettighetene til forskningsresultater til institusjonen vil gi et mer helhetlig lovverk og man vil slippe de ulikheter som oppstår

mellom ulike grupper ansatte, eller ansatte i delte stillinger, vedrørende utnyttelsesretten.

Det blir stadig vanligere, særlig innenfor de teknisk/naturvitenskapelige fagområdene som vanligvis oppfattes å ha det største næringsmessige potensialet, at forskningsresultater frembringes i forsker *grupper*. En overføring av utnyttelsesrettighetene til institusjonen gjør det lettere å administrere rettighetene.

Overføring av utnyttelsesretten til institusjonene innebærer at institusjonene tar på seg arbeidet med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelsen, samtidig som forskeren er sikret en andel av den økonomiske avkastningen. Ordningen innebærer at forskerne kan få anledning til å konsentrere sitt arbeid om frembringelse av nye forskningsresultater, fremfor utnyttelse av eksisterende resultater. En slik arbeidsdeling mellom forsker og institusjon er hensiktsmessig og bør være til fordel for begge parter.

6.6 Departementets forslag

Departementet har i valg av løsning på spørsmålet om utnyttelsesrett til oppfinnelser lagt vekt på å få til en bedre næringsmessig utnyttelse av disse, samtidig som forskerens frihet til å publisere ivaretas. En løsning som ivaretar begge disse hensyn praktiseres ved Stanford University i USA, og er beskrevet i Ringnes-utvalgets utredning og gjengitt i kap. 5.6.

Departementet foreslår å endre dagens lovverk slik at retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser, som lærere og vitenskapelig personale frembringer som ledd i sitt ordinære arbeid ved universiteter og høyskoler, overføres fra de ansatte til institusjonen. Samtidig vil lærere og vitenskapelig personale gjennom en særskilt publiseringsrett gis anledning til å publisere sine oppfinnelser fritt, og får dermed den endelige avgjørelsen om en oppfinnelse faktisk skal søkes patentert eller ikke. Dersom forskeren velger å publisere sin oppfinnelse, vil institusjonen ikke kunne overta retten til oppfinnelsen. En forutsetning for at institusjonen ikke skal overta utnyttelsesretten er at forskeren publiserer sitt materiale innen ett år etter at institusjonen første gang er varslet om oppfinnelsens eksistens. Departementet mener imidlertid at forsker og institusjon primært bør kunne samarbeide, slik at det blir mulig å oppnå patentering av oppfinnelsene, uten at dette går ut over forskerens mulighet til å publisere sine resultater.

Departementets argumenter

Følgende argumenter kan anføres for departementets lovforslag:

- Lovforslaget er i tråd med de generelle anbefalingene i St. meld. nr 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille* (se kap 3.1), som ble lagt til grunn for Bernt-utvalgets arbeid (se kap 3.2).
- Lovforslaget kan sees på som et kompromiss mellom flertallet og mindretallet i Bernt-utvalget. Forslaget imøtekommer flertallet i Bernt-utvalget, som mente at forskeren bør ha mulighet til å styre bruken av sine forskningsresultater, jf. publiseringsretten. Forslaget imøtekommer samtidig mindretallets vektlegging av at bare en overføring av utnyttelsesretten til institusjonen kan sikre institusjonene et tilstrekkelig engasjement i arbeidet.

- det med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser.
- Med tanke på at en stor del av forskningen ved universiteter og høyskoler i dag er offentlig finansiert, er det rimelig at samfunnet sikrer en samfunnsmessig god utnyttelse av de oppfinnelser som gjøres ved disse institusjonene.
 - Lovforslaget sikrer institusjonenes engasjement i arbeidet med utnyttelse av oppfinnelser, og vil dermed bidra til å sikre at oppfinnelser fra universiteter og høyskoler med næringsmessig potensiale faktisk blir utnyttet næringsmessig. Institusjonene kan hjelpe forskerne i arbeidet med å utnytte oppfinnelsen, og gi forskerne anledning til å konsentrere seg om forskning og undervisning. Lovforslaget legger opp til samarbeid mellom forsker og institusjon. Et større engasjement ved institusjonene på dette området vil også bidra til å bedre deres kontakt med næringslivet.
 - Lovforslaget ivaretar forskernes mulighet til rask publisering for å oppnå merittering.
 - Lovforslaget sikrer forskeren rett til å avgjøre om en oppfinnelse skal patenteres, eller om den skal spres fritt til ikke-kommersiell og kommersiell bruk. Lovforslaget tydeliggjør som sådan forskernes ansvar overfor bruken av deres oppfinnelser.
 - Lovforslaget sikrer en større grad av likhet mellom lovverket for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler og andre privat og offentlig ansatte, og forenkler dermed samarbeidet mellom disse grupper.

Departementet mener at forslaget til lovendringer gir en rimelig balansering av rettigheter og plikter for forsker og institusjon. Forsker og institusjon bør ha felles interesser i å få til både publisering og patentering av oppfinnelser. Konflikten mellom publisering og patentering er av prinsipiell mer enn av praktisk karakter. Behovet for hemmelighold i henhold til arbeidstakeroppfinnelseslovens og patentlovens bestemmelser er av tidsmessig begrenset karakter, og behøver ikke representere noen reelle begrensninger i forskerens rett til å publisere sine arbeider. Departementet mener at muligheten for å få til både patentering og publisering bl.a. avhenger av et raskt og effektivt arbeid i institusjonen og nært samarbeid mellom forsker og institusjon. Publisering tar tid og institusjonen kan rekke å sende inn en patentsøknad mens artikkelen/boken ligger til vurdering i tidsskrift/forlag. Det som patenteres er også ofte tilstrekkelig forskjellig fra det som publiseres, til at en publisering ikke vil være til hinder for senere patentering. Når en patentsøknad er registrert ved patentkontoret kan forskeren fritt publisere sine resultater, uten at det vil hindre oppnåelsen av et patent. Samarbeid mellom forsker og institusjon vil kunne redusere ytterligere eventuelle konflikter mellom publisering og patentering.

Samarbeid mellom forsker og institusjon

Departementet vil understreke den generelle forpliktelse lærere og vitenskapelig ansatte og institusjon har til å spre resultatene av sin forskningsvirksomhet, enten dette skjer gjennom patentering/lisensiering eller åpen publisering. Departementet vil videre understreke at det normale bør være at forskere og institusjon samarbeider slik at både patentering og publisering blir mulig. Forskere bør ikke gjennom unødig benyttelse av publiseringsretten avskjære seg fra å gå i dialog med institusjonen, som kan gjøre det mulig å oppnå både publisering og patentering av en oppfinnelse. Forskernes rett til

publisering vil ikke kunne benyttes så lenge dette bryter med avtaler i tilknytning til den aktuelle forskningsaktiviteten, som for eksempel ved tredjepartsfinansiering av et forskningsprosjekt.

Publiseringsrett og publiseringsplikt

Dersom en forsker av hensyn til åpen spredning av kunnskap beslutter å benytte seg av sin frie publiseringsrett, og dermed hindrer institusjonen i å overta utnyttelsesretten, må institusjonen varsles om dette samtidig som den mottar varsel om selve oppfinnelsen, jf. kap. 7 Varslingsplikt. Dersom forskeren velger å ikke benytte seg av sin publiseringsrett, vil institusjonen innen 4 måneder måtte avgjøre om den ønsker å overta utnyttelsesretten til oppfinnelsen eller ikke. Hvis institusjonen ønsker å overta utnyttelsesretten, må den, fortrinnsvis i samarbeid med forskeren, utarbeide og sende en patentsøknad på oppfinnelsen. Hvis institusjonen ikke ønsker å benytte seg av utnyttelsesretten, vil denne retten tilfalle forskeren.

Departementet legger til grunn at det er tilstrekkelig at forskeren varsler institusjonen om at han eller hun ønsker å benytte seg av sin publiseringsrett, og ikke at publikasjon faktisk må foreligge, for at institusjonen ikke skal søke å overta utnyttelsesretten til oppfinnelsen. Publisering kan ta lang tid, og det vil ikke være rimelig å forutsette at forskeren kan rekke å publisere sin oppfinnelse innenfor de fire månedene som institusjonen i henhold til gjeldende rett (arbeidstakeroppfinnelsesloven) kan bruke på å avgjøre om den vil overta utnyttelsesretten eller ikke. For at forskeren ikke skal drøye for lenge med publisering, foreslås det imidlertid at universitet eller høyskole likevel har rett til å overta oppfinnelsen dersom publiseringsretten ikke er benyttet innen ett år fra tidspunktet etter at varselet ble sendt (se kap 7.4).

Aktivitetsplikt

Departementet anbefaler i første omgang ikke å innføre en egen aktivitetsplikt²⁾ for institusjonene, hvormed de ville bli pålagt en plikt til aktivt å søke rettighetene nyttiggjort. Departementet tror at både forsker og institusjon vil ha tilstrekkelig egeninteresse i at det raskt blir søkt patent på en oppfinnelse og at oppfinnelsen faktisk blir utnyttet i næringsmessig sammenheng. Departementet gir heller ikke konkrete retningslinjer for *når* en eventuell patentsøknad må være sendt fra institusjonen etter at den har mottatt varsel. Departementet tror i utgangspunktet at interessefelleskapet mellom forsker og institusjon gjør slike ordninger overflødige, men vil kunne, dersom det ansees nødvendig, innføre slike regler på et senere tidspunkt. For å ivareta denne muligheten foreslås det en generell forskriftshjemmel i arbeidstakeroppfinnelseslovens § 6 a for oppfinnelser gjort ved universiteter og høyskoler.

Publisering i en forskergruppe

I de tilfeller der flere forskere står bak en oppfinnelse med næringsmessig potensial, må forholdet til bruken av publiseringsretten avklares. Hva som er gjeldende rett på dette punktet, kan imidlertid synes noe uklart. Sameigelova,

²⁾ Den danske lovens § 11 Stk. 6 inneholder en slik aktivitetsplikt. Se kap 4.1 for beskrivelsen av denne.

som inneholder regler om flertallsvedtak i § 4-7, vil i utgangspunktet også få anvendelse på sameie i oppfinnelser i den utstrekning ikke annet følger av «avtale eller serlege rettshøve»³⁾. For opphavsrettigheters del følger det imidlertid av åndsverkloven § 6 annet ledd at samtlige opphavsmenn må samtykke til verkets første offentliggjøring. Det kan stilles spørsmål ved om ikke åndsverkloven § 6 annet ledd gir uttrykk for et immaterialrettslig prinsipp som også må gjelde for oppfinnelser, slik at sameigelovas regler om flertallsvedtak ikke gjelder ved sameie i oppfinnelser. Det er videre mye som taler for at sameigelovas regler om flertallsvedtak ikke passer på sameie i oppfinnelser, og at de derfor ikke gjelder for denne typen sameie. På tross av den usikkerhet som foreligger, er det antagelig grunnlag for å hevde at det følger av alminnelige prinsipper at det kreves samtykke fra samtlige sameiere i en oppfinnelse for første gangs offentliggjøring. Det synes derfor ikke nødvendig å regulere dette spørsmålet i arbeidstakeroppfinnelsesloven.

Den som velger å publisere, har selv ansvaret for at alle aktuelle preten- denter til oppfinnelsen har samtykket til publisering. Urettmessig publisering kan etter omstendighetene medføre erstatningsplikt og unntaksvis straffan- svar etter arbeidstakeroppfinnelsesloven § 11. Departementet viser til at en rekke vitenskapelige tidsskrifter har utviklet regler for hvilke faglige bidrag som kreves for at en forsker skal kunne regnes som medforfatter til en viten- skapelig artikkel el. lign., der forskning og publisering foregår i regi av en for- skergruppe. Departementet anbefaler at forskere som deltar i forskningspro- sjekter der mer enn en forsker deltar, kommer til enighet gjennom avtaler om hvem som rettmessig får avgjørelsesmyndighet i spørsmålet om den spesielle publiseringsretten skal benyttes eller ikke.

Publiseringsretten og stillingskategorier

Det foreliggende lovforslag innebærer å gi «lærere og vitenskapelig perso- nale» (dvs. de ansatte som tidligere var unntatt fra arbeidstakeroppfinnelses- lovens bestemmelser, jf. lærerunntaket) ved universiteter og høyskoler rett til å publisere sitt forskningsmateriale uavhengig av institusjonens mer nærings- rettede arbeid. Med «lærere og vitenskapelig personale» ved universiteter og høyskoler mener departementet:

Undervisnings- og forskerstillinger: Professor 1 og 2, høgskoledosent, før- steamanuensis, førstelektor, amanuensis, høgskolelektor, universitetslektor, klinikkveterinær, forsker, postdoktor, høgskole/øvingslærer.

Rekrutteringsstillinger: Doktorgradsstipendiater.

Publiseringsretten og delte stillinger

Det er ikke uvanlig at forskere ved helseforetak, instituttsektor og næringsliv innehar deltidsstillinger ved universitetene og høyskolene. Dette innebærer at ansatte i delte stillinger i dag reguleres av to forskjellige lovverk i forhold til spørsmålet om utnyttelsesrett til oppfinnelser. Ved den foreslåtte opphevelsen av «lærerunntaket» vil oppfinnelser gjort i alle arbeidsforhold i offentlig og pri- vat sektor reguleres under arbeidstakeroppfinnelsesloven. Det vil dermed ikke lenger eksistere noe skille for ansatte ved universiteter/høyskoler og

³⁾ Jf. sameigelova § 1 og Birger Stuevold Lassen: Studiemateriale i opphavsrett og tilgren- sende rettsområder, annen utgave 1984, side 48.

ansatte i helseforetak, instituttsektoren eller i næringslivet, med hensyn til hvem som har utnyttelsesretten til oppfinnelser. Spørsmålet om rettigheter ved delte stillinger aktualiseres imidlertid gjennom departementets forslag til å regulere utnyttelsesretten til oppfinnelser. Ved departementets forslag vil det oppstå forskjeller i lovverket mellom lærere og vitenskapelig personale ved universiteter/høgskoler og andre ansatte, knyttet til retten til å publisere forskningsresultater.

Den særskilte publiseringsretten er begrunnet med lærere og vitenskapelig ansattes frihet til å publisere og hensynet til offentlig kunnskapsspredning. Departementet mener at denne retten derfor bør forbeholdes heltidsansatte og deltidsansatte lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høgskoler, hvor hensynet til publisering og kunnskapsspredning er overordnet andre hensyn. Departementet mener at publiseringsretten også bør omfatte delte stillinger mellom universitet/høgskole og helseforetak, universitet/høgskole og forskningsinstitutt og universitet/høgskole og næringsliv. Forutsetningen for en slik ordning er imidlertid at lærere og vitenskapelig personale i delte stillinger i prinsippet kun kan benytte seg av den frie publiseringsretten i sammenheng med oppfinnelser som skriver seg fra delstillingen ved universitet/høgskolen, og at publisering ikke bryter med andre inngåtte avtaler. Dersom det er tvil om hvilken av de to delstillinger oppfinnelsen har tilknytning til, og spørsmålet ikke er avtaleregulert eller løses i minnelighet, må dette løses ut fra alminnelige prinsipper for bevisvurdering, jf. nærmere om dette i merknadene til § 6 i kap. 12.

Departementet viser til at en rekke vitenskapelige tidsskrifter har utviklet regler for hvilke faglige bidrag som kreves for at en forsker skal kunne regnes som medforfatter til en vitenskapelig artikkel e.l., der forskning og publisering foregår i regi av en forskergruppe. Departementet anbefaler at forskere som deltar i forskningsprosjekter som involverer flere enn én forsker gjennom avtaler kommer til enighet om hvem som rettmessig får tillagt avgjørelsesmyndighet i spørsmålet om den spesielle publiseringsretten skal benyttes eller ikke.

Avtaler

I tilfeller der en forsker samarbeider med forskere fra andre norske eller utenlandske institusjoner i et forskningsprosjekt, må rettighetsspørsmålet avklares i forkant av prosjektet. Departementet forutsetter generelt at det må utvikles klare avtaleverk for å regulere forholdet mellom forskere, institusjon og eksterne finansieringskilder med særlig henblikk på rettigheter til oppfinnelser. Departementet ser det videre som hensiktsmessig at det lokalt inngås avtaler mellom universitet/høgskole, helseforetak/næringsliv og medarbeidere som har delt stilling. Dette vil øke oppmerksomheten omkring potensialet for patenterbare oppfinnelser. Ved at avtale er inngått i forkant, unngår en samtidig usikkerhet om hvordan en skal forholde seg når potensialet for oppfinnelser erkjennes.

Departementets forslag under norsk patentlovgivning

Innføring av lovendringer som tilsvarer ordningen ved Stanford University under gjeldende norsk og europeisk patentlovgivning, kan øke sjansen for at

enkelte oppfinnelser ved universiteter og høyskoler ikke blir patentert i forhold til hva tilfellet ville vært under patentlovgivningen i USA (se kap. 5.6). Departementet legger imidlertid vekt på at forsker og institusjon må kunne samarbeide slik at både patentering og publisering muliggjøres, og slik at eventuelle problemer knyttet til Stanfords regelverk praktisert under norsk patentlovgivning begrenses.

7 Varslingsplikt

7.1 Gjeldende rett

Arbeidstakeroppfinnelsesloven regulerer arbeidstakers plikt til å varsle arbeidsgiver når det foreligger en oppfinnelse. Etter lovens § 5 skal oppfinneren varsle sin arbeidsgiver uten unødig opphold etter at han eller hun har gjort oppfinnelsen. Arbeidsgiveren har deretter 4 måneder til å avgjøre om han ønsker en overføring av utnyttelsesretten til oppfinnelsen eller ikke. Forskere ved universiteter og høyskoler skal i henhold til «lærerunntaket» i lov om arbeidstakeroppfinnelser ikke regnes som arbeidstakere etter denne lov. Forskere er således unntatt lovens § 5 om varslingsplikt om oppfinnelser overfor arbeidsgiver.

7.2 Bernt-utvalget

En forutsetning for at institusjonen skal kunne gi positive bidrag til utnyttelsen av forskningsresultater, er ifølge Bernt-utvalget at den har oversikt over den aktuelle virksomheten ved institusjonen. Institusjonen må således ha krav på å bli underrettet uten ugrunnet opphold hvis en forsker har gjort en oppfinnelse som han eller hun ønsker å utnytte næringsmessig.

Utvalget foreslo i NOU 2001:11 kap. 8 følgende lovendring:

§ 36d Varslingsplikt. Rådgiving

«Har en tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling gjort en oppfinnelse, skal hun eller han uten ugrunnet opphold underrette institusjonen om dette. Institusjonen skal vurdere om oppfinnelsen har et kommersielt potensiale, og skal gi oppfinneren råd og veiledning om hvordan kommersialisering i tilfelle best kan skje.»

7.3 Høringsrunden

Kun et lite mindretall av høringsinstanser har innsigelser til den foreslåtte varslingsplikten, hvor varsling av patenterbare oppfinnelser skal forekomme uten ugrunnet opphold. Enkelte instanser har kommentarer om at varslingsplikten ikke må føre til for mye arbeid for forskeren og en byråkratisering av forholdet mellom forsker og institusjon. Enkelte instanser påpeker også at varslingsplikten forutsetter at en forsker har kunnskap til å vurdere hvilke forskningsresultater som det er mulig å patentere, noe som ifølge disse instansene ikke alltid er tilfelle.

7.4 Departementets vurdering

Forskernes varslingsplikt er en forutsetning for at institusjonene skal kunne engasjere seg i arbeidet med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser. Forskeren må varsle institusjonen såfremt det som resultat av hans eller hennes arbeid ved institusjonen foreligger en oppfinnelse som er patenterbar her i

riket og som for øvrig oppfyller vilkårene i lovens § 4. Dersom forskeren ønsker å benytte seg av sin publiseringsrett, må forskeren samtidig varsle institusjonen om dette. Et senere varsel om bruk av publiseringsrett anses ikke som gyldig. Dersom forskeren ikke ønsker å benytte seg av sin publiseringsrett, har institusjonen etter arbeidstakeroppfinnelsesloven 4 måneder på seg til å vurdere om den skal overta utnyttelsesretten eller ikke. Forskerens varslingsplikten må forekomme skriftlig og uten ugrunnet opphold. Departementet vil vurdere behovet for ytterligere lovreguleringer eller sanksjonsbestemmelser dersom det viser seg at varslingsplikten ikke overholdes av forskerne i tilstrekkelig grad.

Institusjonen bør av hensyn til forskeren sende bekreftelsen på mottatt varsel hurtigst mulig. Uavhengig av om oppfinnelsen skal publiseres eller patenteres, forutsettes det at forsker og institusjon står i dialog med hverandre og blir enige om fremgangsmåte for bruk eller utvikling av oppfinnelsen.

Forskning er til tider preget av konkurranse mellom forskere eller forskergrupper om å komme frem til løsninger eller resultater. En forsinket varslingsplikten kan dermed innebære at muligheten for å oppnå patent på en oppfinnelse svekkes eller hindres av andre forskeres patentsøknader. Det er en forutsetning at forskeren gir institusjonen alle nødvendige opplysninger om oppfinnelsen, i den grad opplysningene er til stede, for at den skal kunne vurdere oppfinnelsens innhold og potensial for patentering.

Varslingsplikten forutsetter at den gjeldende forsker vet eller burde vite at en oppfinnelse er patenterbar. Departementet er imidlertid klar over at det kan være vanskelig for forskeren å vurdere om et forskningsresultat eller en oppfinnelse er patenterbar eller ikke, og dermed om eller når institusjonen skal varsles. En løpende dialog mellom forsker, fagmiljø og innovasjonssenter vil i de aller fleste tilfeller kunne bidra til å avklare om det bør søkes patent på den konkrete oppfinnelsen.

8 Fordeling av verdier

8.1 Gjeldende rett

Arbeidstakeren har ifølge arbeidstakeroppfinnelseslovens § 7 krav på en rimelig godtgjøring dersom arbeidsgiveren overtar retten til arbeidstakerens oppfinnelse, med mindre verdien av den rett arbeidsgiveren har overtatt ikke overstiger hva arbeidstakeren med rimelighet må kunne forutsettes å skulle yte til gjengjeld for den lønn og mulige andre goder som han oppbeholder i tjenesten. Ved fastsettelsen av godtgjørelsen skal det særlig tas hensyn til oppfinnelsens verdi, omfanget av den rett som er overtatt, arbeidstakerens ansettelsesvilkår og den betydning ansettelsen for øvrig kan ha hatt for oppfinnelsens tilkomst.

Arbeidstakerens godtgjøringskrav gjelder uansett om annet måtte være avtalt før oppfinnelsen ble til, og uavhengig av hvilken faktisk verdi oppfinnelsen viser seg å få for arbeidsgiveren. Arbeidstakeren vil kunne fremtvinge en avgjørelse i godtgjørings spørsmålet gjennom søksmål.

Etter arbeidstakeroppfinnelsesloven § 10 kan dessuten hver av partene senere kunne kreve revisjon av den godtgjørelse som er fastsatt i henhold til § 7. Godtgjørelsen skal likevel ikke kunne revideres på den måten at arbeidstakeren må levere tilbake den godtgjøring han allerede har mottatt.

Etter § 12 kan hver av partene bringe tvister om godtgjørelsen eller andre forhold som omhandles i arbeidstakeroppfinnelsesloven inn for en særskilt meklingsnemnd. Nemnda er særskilt omtalt i kap. 10.4.

Forskere ved universiteter og høyskoler skal i henhold til «lærerunntaket» i § 1 i lov om arbeidstakeroppfinnelser ikke regnes som arbeidstakere og har derfor i praksis utnyttelsesrett til egne oppfinnelser. Universiteter og høyskoler som arbeidsgivere har derfor i dag ikke noen lovfestet rett til å få del i en eventuell økonomisk gevinst, eller å få tilbakeført midler til dekning av de utgifter institusjonen har hatt i forbindelse med frembringelsen av oppfinnelsen.

8.2 Bernt-utvalget

Bernt-utvalget mente at utvikling av kommersialiserbare forskningsresultater er avhengig av forskeren, av hans/hennes kreativitet, ideer og innsats, og av den infrastruktur i vid forstand som institusjonen gir. Kombinasjonen forsker/institusjon utgjør etter utvalgets mening den nødvendige forutsetning for frembringelse av kommersialiserbare forskningsresultater og utnyttelse av disse. Det var enighet innen utvalget om at institusjonen må kunne være med og høste fruktene av de investeringene som er foretatt for å få frem et kommersielt vellykket prosjekt.

Utvalget foreslo derfor at det innarbeides regler i universitets- og høyskoleloven som sikrer både institusjonen, fagmiljøene og forskerne en del av den økonomiske gevinst ved næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater. Hvor ikke annet var avtalt, ble det foreslått at en tredel av avkastningen skal

tilfalle oppfinneren og to tredeler institusjonen. Institusjonens andel ble forutsatt brukt slik at den både kommer det aktuelle fagmiljø til gode og kan tjene som grunnlag for finansiering av kommersialisering av annen forskning på området. Samtidig mente utvalget at kommersialisering som oftest er en lang, tung, dyr og arbeidskrevende prosess der utsiktene til å lykkes i det enkelte prosjekt normalt er svært usikre, og at det bare unntaksvis oppnås økonomisk gevinst.

8.3 Høringsrunden

Det er stor grad av enighet i høringsrunden om at inntekter fra næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser bør fordeles mellom forsker, forskningsmiljø og institusjon. Flere av høringsinstansene påpeker at av de 2/3 som institusjonen mottar, bør halvparten gå tilbake til forskerens fagmiljø på institusjonen. Dette markerer, ifølge Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, at institusjonen ikke er på jakt etter profitt, men bruker kommersialiseringen som et virkemiddel for å styrke faglig aktivitet. Flere uttalelser påpeker at fordelingen med 1/3 til forsker og 2/3 til institusjon og forskningsmiljø kun bør regnes som et utgangspunkt, og at det bør være mulig å forhandle om andre fordelinger, blant annet basert på de innsatsfaktorer partene har bidratt med.

De fleste av høringsinstansene er også enig i at institusjonen bør motta en andel, nærmere bestemt 1/3 av inntektene, selv om den velger ikke å benytte seg av mulighetene til å få overdratt utnyttelsesretten til seg, og at forskeren selv står for den praktiske næringsmessige utnyttelse.

8.4 Ringnes-utvalget

Ringnes-utvalget var i hovedtrekk enig i de fordelingsprinsipper som foreslås av Bernt-utvalget. I innstillingens kap 5.3 uttalte utvalget seg slik om hvordan fordelingen bør lovfestes:

«Et alternativ hadde vært å følge de prinsipper som er utviklet i praksis under arbeidstakeroppfinnelsesloven,.... . Forutsetningene for vederlagsfastsettelsen er imidlertid delvis andre ved universitetene og høyskolene enn de er i det private næringsliv. Dette gjelder blant annet forskernes frihet, finansieringen av forskningen, de tradisjoner og sedvaner som er knyttet til forskernes virksomhet og lønnsforholdene. Alt dette tilsier at forskerne bør være sikret en større andel av avkastningen enn det som regelmessig vil vært situasjonen for arbeidstakere som omfattes av arbeidstakeroppfinnelsesloven, og at man tilsikter et nivå som kan sammenlignes med det som følges ved universiteter og høyskoler i andre land. I forarbeidene til den danske loven om forskeroppfinnelser er det vist til at det på Københavns universitet planlegges en modell for vederlag til oppfinneren, hvor patent- og lisensinntekter, etter fradrag for direkte kostnader til patentering og lisensiering, fordeles med 1/3 på institusjonen, 1/3 til instituttet og 1/3 til oppfinneren. Hvis den ansatte selv skal stå for kommersialiseringen foreslås det at 2/3 av avkastningen etter fradrag for utgifter til patentering og lisensiering skal tilfalle arbeidstakeren. Begrunnelsen for at arbeidstakeren i disse tilfelle får en høyere andel av avkastningen, er at arbeidstakeren selv tar risikoen for kommersialisering av oppfinnelsen.»

8.5 Departementets vurdering

Departementet deler Bernt-utvalgets syn på institusjonenes mulighet for å oppnå økonomiske gevinster ved næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater. Økt næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser vil trolig ikke gi betydelige inntekter for den enkelte institusjon, men først og fremst medføre en samfunnsøkonomisk gevinst i form av næringslivsutvikling og utvikling av arbeidsplasser. Erfaringer fra universiteter i USA, som de senere tiår har satt bredt på utnyttelse av oppfinnelser, viser at det ikke kan forventes at slike inntekter utgjør mer enn 1-2 pst. av budsjettet ved institusjonene. Det er ofte en liten andel av oppfinnelsene som utgjør størstedelen av inntektene.

I det norske forskningssystemet utgjør offentlige bevilgninger til forskningsinstitusjoner og -prosjekter en stor andel av de samlede forskningsbevilgninger. Ved institusjonene og i prosjekter frembringes forskningsresultatene stadig oftere av forsknings *grupper* eller som et resultat av dialog og utveksling av ideer mellom enkeltforskere og det omkringliggende fagmiljø. En nødvendig forutsetning for å få til økt utnyttelse av forskningsresultater er at forsker, forskningsmiljø og institusjon innehar en kombinasjon av plikter og retter som gir vesentlige incitamenter til å bidra i en slik prosess. En fordeling av verdier i samband med næringsmessig utnyttelse av patenterte oppfinnelser synes i så måte rimelig.

Etter arbeidstakeroppfinnelsesloven har arbeidsgiveren krav på å overta utnyttelsesretten til en oppfinnelse, mens arbeidstakeren har krav på en «rimelig godtgjørelse». Forarbeidene til arbeidstakeroppfinnelsesloven, Ot. prp. nr. 48 (1966-67) og vedlegget *Innstilling til lov om arbeidstakeres oppfinnelser* (s 40-41), legger opp til en fleksibel bedømmelse av hva som skal anses å være en «rimelig godtgjøring». Under pkt. 8.1 ovenfor er de elementene loven særlig fremholder gjengitt, dvs. oppfinnelsens verdi og ulike momenter på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden. Det fremgår imidlertid av lovteksten at oppregningen ikke er ment å være uttømmende. Om avveiningen av de ulike momentene heter det blant annet i innstillingen (s 41): «Man kommer ikke utenom en konkret vurdering av hvert enkelt tilfelle på bakgrunn av de for nettopp dette tilfellet foreliggende samtlige foreliggende omstendigheter.»

Arbeidstakeren har etter arbeidstakeroppfinnelsesloven § 7 ikke krav på særskilt godtgjørelse hvis verdien av den rett arbeidsgiveren har overtatt ikke overstiger hva arbeidstakeren med rimelighet må kunne forutsettes å skulle yte til gjengjeld for den lønn og mulige andre goder som han oppbærer i sin tjeneste. I de arbeidsforhold som *i dag* går inn under arbeidstakeroppfinnelsesloven, må det antas at lønnsfastsettelsen i mange tilfeller avspeiler de forventninger arbeidsgiver har om å få det fulle økonomiske utbytte av arbeidsinnsatsen, inklusive avkastningen av forventede oppfinnelser. Pga. «læreruntaket» i arbeidstakeroppfinnelsesloven har imidlertid universiteter og høyskoler i dag ikke rett til å overta den økonomiske utnyttelse til de oppfinnelser som springer ut av arbeidsforholdet. Det er derfor ikke noe i *lønnsforholdene* til lærere og vitenskapelig ved universiteter og høyskoler som avspeiler forventninger om at deres arbeidsgiver skal få det økonomiske utbyttet av oppfinnelser gjort i arbeidsforholdet. Når departementet nå foreslår at arbeidsgiver skal ha rett til å overta utnyttelsesretten til en oppfinnelse, må det antas at den rimelighetsvurdering loven gir anvisning på i forbindelse fastsetting av godtgjørel-

sen tar høyde for dette. Dette vil ofte tilsi en noe høyere godtgjørelse enn det man ville ha funnet rimelig i sammenlignbare stillinger.

Når det gjelder vurderingen av oppfinnelsens potensielle verdi heter det på s. 41 at ...

...«komiteen er fullstendig på det rene med hvor vanskelig det vil kunne være å fastsette godtgjøringen for en oppfinnelse som en ennå ikke har sett resultatene av i praksis. Komiteen regner dog med at bestemmelsen i § 9⁴⁾ om adgang til senere få en fastsatt godtgjøring endret, vil kunne avhjelpe de tilfelle da et vesentlig misforhold skulle vise seg å foreligge.»

Departementet har merket seg at Bernt-utvalgets forslag om en fordeling av avkastningen av oppfinnelsen mellom arbeidsgiver og arbeidstaker med henholdsvis 2/3 og 1/3 på hver har fått bred støtte av høringsinstansene. Ordningen som er foreslått har dessuten paralleller i en del andre land, og bl.a. ved Stanford University. Departementet er enig i at en slik fordelingsnøkkel er et godt utgangspunkt og gir en rimelig fordeling av oppfinnelsens netto avkastning i de fleste tilfeller der oppfinnelser gjøres innenfor universitets- og høyskolesektoren. Når departementet likevel velger *ikke* å lovfeste dette som en særordning for sektoren, har det sammenheng med at lovens normalordning er svært fleksibel og gir instruksjoner om at godtgjørelsen skal fastsettes slik at den blir rimelig i hvert enkelt tilfelle. Fastsettelsen av godtgjørelsen i det enkelte tilfelle kan derfor godt skje med utgangspunkt i en retningslinje om fordeling av avkastningen med 1/3 på forskeren og 2/3 på arbeidsgiveren. Denne fordelingen innebærer et positivt incentiv for forskerne ved universiteter og høyskoler i forhold til andre arbeidstakere til å få utnyttet oppfinnelser næringsmessig.

Departementet vil heller ikke gi nærmere retningslinjer for i hvilken form forskerens godtgjørelse skal gis, om det er snakk om engangsutbetalinger på bakgrunn av oppfinnelsens antatte verdi, milepælsutbetalinger, lisensinntekter, salg av patent, andel av overskudd fra ferdig utviklet produkt eller liknende. Departementet viser her til det som ovenfor er sitert fra forarbeidene og den konkrete rimelighet dagens lov legger opp til. Det vises også til de revisjonsmuligheter partene har til disposisjon dersom den godtgjørelse til forskeren man opprinnelig var enig om, ikke lenger viser seg å være rimelig. Det bør for øvrig velges en oppgjørsform som ikke innebærer større økonomisk risiko, og behov for aktiv forvaltning fra innovasjonsapparatets side.

Departementet foreslår heller ikke å lovfeste noen rett for institusjonen til å få tilbakeført noe av avkastningen av oppfinnelsen, dersom institusjonen ikke velger å overta utnyttelsesretten forskningsresultater. Dette har bl.a. sammenheng med at institusjonen dels vil ha et sterkt forhandlingskort overfor vedkommende oppfinner(e) om vilkårene for ikke å overta utnyttelsesretten, dels at institusjonene i disse tilfellene ikke vil ta noen økonomisk risiko i forbindelse med utnyttelse av oppfinnelsen.

⁴⁾ Nå: Arbeidstakeroppfinnelsesloven § 10

9 Innovasjonsapparat

En sentral forutsetning for at universiteter og høyskoler skal kunne sørge for at oppfinnelser blir utnyttet næringsmessig, er at det eksisterer et apparat som kan sikre rettigheter til oppfinnelser og formidle oppfinnelsene til næringslivet.

9.1 Bernt-utvalget

Dersom institusjonene skal være part i den næringsmessige utnyttelsen av oppfinnelser gjort av ansatte, må de ifølge Bernt-utvalget utvikle en egen strategi for denne virksomheten, og ha til disposisjon et profesjonelt apparat for å drive virksomheten. Utvalget fremhevet at institusjonene bør ha en betydelig frihet til å velge den organisasjonsmodell som fremstår som det beste ut fra den enkelte institusjons forutsetninger og behov. Et slikt innovasjonssenter kan organiseres:

- som en del av institusjonen
- som et del- eller heleid aksjeselskap i institusjonenes randsone
- ved å bruke eksisterende apparater eller programmer som forskningsparke-er og lignende.

Et innovasjonssenter må ifølge utvalgets utredning kap 5.12:

- «Være proaktivt i forhold til forskere og forskermiljøer, både på felt der kommersialisering er vanlig og der det ikke er det, men hvor det finnes et kommersielt potensial.
- Drive informasjon om hva kommersialisering er, hvilke støtteordninger som finnes og hvilken hjelp man kan få.
- Ha kompetanse og kapasitet til videreutvikling av ideer.
- Yte tjenester når det gjelder vurdering av muligheten for patentering, samt selve patenteringsprosessen.
- Yte hjelp til å finne investors
- Yte hjelp til å finne bedrifter som kan utnytte patentet gjennom lisensiering eller oppkjøp.
- Ha kompetanse på utvikling og vedlikehold av patentet.
- Framstå som forskerens partner, ikke som hans/hennes motpart.»

9.2 Høringsrunden

Høringsinstansene er generelt opptatt av at det etableres innovasjonssentre ved de aktuelle institusjonene og spørsmål knyttet til ressursene, kompetansen, kvaliteten og organiseringen av disse.

De fleste av universitetene og høyskolene er opptatt av at oppbygging av innovasjonssentre er kunnskapsmessig og økonomisk ressurskrevende. Flere (bl.a. alle universitetene og Forskerforbundet) påpeker at en slik oppbygging vil kreve tilleggsbevilgninger og omplassering av ressurser, særlig i oppstartsfasen. Flere av de mindre institusjonene setter spørsmål ved egen mulighet til å bygge opp slike innovasjonssentre. Det gjelder også Universite-

tet i Tromsø som vurderer sine fagmiljøer som så vidt små at de framfor å bygge opp et eget apparat, vil vurdere samarbeid med allerede eksisterende forskningsparker utenfor universitetet. Som løsning på de små institusjonenes problem foreslår Statistisk sentralbyrå at høgskolene får tilgang til forskningsparkerne/innovasjonssentrene ved de store universitetene. Flere instanser påpeker også at det bør være grunnlag for et tettere samarbeid mellom de institusjonene som utvikler innovasjonssentre. Noen av høringsinstansene tviler på om slike innovasjonssentre vil kunne gå med overskudd. Statistisk sentralbyrå og de forskningsetiske komiteer mener at innovasjonssenteret bør organiseres som en randsoner virksomhet eller i en ekstern forskningspark, for at det ikke skal bli for stor nærhet mellom tradisjonell akademisk og mer næringsrettet virksomhet ved institusjonene.

Flere av høringsuttalelsene mener at Bernt-utvalget i for liten grad diskuterte FORNY- programmet, som er et samarbeidsprosjekt mellom Statens nærings- og distriktsutviklingsfond og Norges forskningsråd, og som bistår forskere og institusjoner med næringsmessig utnyttelse av forskningsresultater.

9.3 Departementets vurdering

Departementet vil ikke tilrå én spesiell organisering av innovasjonsarbeidet, men vil overlate til den enkelte institusjon å vurdere om innovasjonsarbeidet best kan organiseres i eksternt organiserte innovasjonssentre eller i interne innovasjonssenheter på institusjonene. Etter departementets vurdering må institusjonens egne forutsetninger og behov være avgjørende i en slik vurdering. Departementet vil likevel komme med visse generelle anbefalinger om organiseringen av innovasjonsarbeidet ved institusjonene.

Det er viktig at institusjonene bygger opp intern kompetanse for å ivareta institusjonens og forskernes interesser. Patentering og lisensiering av forskningsresultater kan ventes å gi verdier for institusjon og forsker, og det er derfor av stor betydning at institusjonene bygger opp kompetanse for å sikre institusjonens rettighetsmessige og økonomiske interesser. Institusjonene trenger bl.a. en enhet hvor forskeren kan varsle institusjonen om oppfinnelser i henhold til varslingsplikten, og det vil være særlig viktig å sikre at de har tilgang på juridisk kompetanse knyttet til rettighetsspørsmål og kontraktsrett.

Departementet viser til Stortingets vedtak i forbindelse med behandlingen av St. meld. nr. 27 (2000-2001), jf. Innst. S. nr. 337 (2000-2001), der Stortinget ber regjeringen legge til rette for at oppdragsforskning ved universiteter og høgskoler skal kunne organiseres i aksjeselskap. Departementet mener at slike randseineinstitusjoner også kan påta seg oppgaver i forbindelse med næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser. I oppfølgingen av Stortingets vedtak, jf. Ot.prp.nr. 40 (2001-2002), har departementet i samarbeid med universitetene og høgskolene satt i gang et arbeid for å få på plass fullmakter og regelverk som innebærer at universitetene og høgskolene kan få myndighet til selv å opprette nye selskap eller andre enheter, eller delta i selskap eller enheter i institusjonens randsoner. Departementet tar også utgangspunkt i at institusjonene skal kunne stå fritt til å inngå samarbeidsavtaler med eksisterende randseineenheter, uten å måtte innhente godkjenning fra departementet.

Innovasjonsarbeidet kan tenkes organisert internt ved institusjonen, i randsonestitusjoner, i forskningsparker eller gjennom andre eksterne aktører. Departementet mener det i utgangspunktet vil være fornuftig å bygge på allerede eksisterende innovasjonsmiljøer i form av forskningsparker eller liknende, framfor å bygge opp parallelle organisasjonsstrukturer. Dersom innovasjonsarbeidet organiseres eksternt, må institusjonene sikre en klar juridisk grenseoppgang mellom institusjonens og eksterne innovasjonssentres ansvar og økonomi. Hvordan eventuelle verdier skal fordeles mellom universitet/høgskole og innovasjonssenter, må avklares gjennom separate avtaler, og bl.a. i henhold til nasjonalt og internasjonalt konkurranselovverk. Det er vesentlig at institusjonene ikke bruker egen driftskapital som risikokapital til å utvikle og utnytte oppfinnelser næringsmessig. Virksomheten til interne innovasjonssenheter eller eksterne innovasjonssentre hvor institusjonene er inne på eiersiden eller på annen måte har en dominerende innflytelse over virksomheten, bør ikke innbefatte produksjonsmessige sider ved utnyttelse av oppfinnelser.

Departementet deler høringsinstansenes syn på at små institusjoner bør samarbeide med større institusjoner, fremfor å bygge opp egne innovasjonsapparat. Det vil ikke være hensiktsmessig eller samfunnsøkonomisk lønnsomt om hver enkelt institusjon i universitets- og høgskolesektoren skulle bygge opp et eget fullverdig innovasjonsapparat. En aktuell modell kan være at mindre institusjoner, dvs. de fleste høgskolene, gis tilgang til å samarbeide med innovasjonssentre i tilknytning til universitetene, for å forestå den videre utnyttelsen av oppfinnelsen. Som nevnt er det likevel viktig at samtlige institusjoner bygger opp tilstrekkelig kompetanse til å kunne ta imot og viderebringe innvarslede forskningsresultater med næringsmessig potensial, samt å forvalte sine utnyttelsesrettigheter og økonomiske interesser. Et samarbeid mellom små og store institusjoner vil trolig kunne bidra til at innovasjonssentrene lettere kan gå med overskudd, som et resultat av effektiv organisering.

Forskerens kunnskap kan være av avgjørende betydning for å bringe en oppfinnelse videre frem mot et salgbart resultat. Når institusjonene overtar retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser, er det viktig for institusjonen å utvikle strategier for at forskeren kan delta videre i arbeidet med utnyttelse av oppfinnelsen, dersom forsker og lisenstaker ønsker det. Dette forutsetter bruk av en individuell differensiering av de tilsattes tidsressurser. En eventuell åpning for at institusjonens ansatte kan arbeide med videreutvikling av en oppfinnelse må innarbeides i den enkelte ansattes arbeidstidsavtale.

10 Andre spørsmål i tilknytning til lovforslaget

10.1 Lovteknisk modell

Arbeidstakeroppfinnelsesloven regulerer forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, i tilfeller der arbeidstaker har gjort en oppfinnelse i forbindelse med aktiviteter som er et naturlig ledd i arbeidsforholdet. Lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler er i dag unntatt fra arbeidstakeroppfinnelseslovens bestemmelser. Hovedpoenget i departementets lovforslag er å gjøre arbeidstakeroppfinnelsesloven gjeldende også for lærere og vitenskapelig ansatte ved universiteter og høyskoler, men med enkelte modifikasjoner som er nærmere omtalt foran. Gjennom de foreslåtte endringer får universiteter og høyskoler utnyttelsesrett til de oppfinnelser som gjøres av institusjonenes ansatte. Gjennom lovforslaget får institusjonene også rett til en del av et eventuelt økonomisk utbytte av oppfinnelser som er mulig gjort gjennom bruk av de ressurser samfunnet har stilt til forskerens disposisjon.

Bernt-utvalget foreslo at lovreguleringen skulle skje i universitets- og høyskoleloven. Høringsinstanser til Bernt-utvalgets utredning har pekt på det uheldige i at man, avhengig av hvem som er arbeidsgiver, da ville fått identiske spørsmål regulert i to forskjellige lover. Departementet anser dette som spesielt uheldig fordi mange næringsmessig interessante oppfinnelser oppstår i forskergrupper der forskerne kan ha forskjellige arbeidsgivere. Det er ikke uvanlig at forskere ved helseforetak, men også i instituttsektor og næringsliv, innehar delte stillinger ved universitetene og høyskolene. En regulering gjennom universitets- og høyskoleloven løser heller ikke problemet med disse delte stillingene, hvor forskerne har et arbeidsforhold som dels er knyttet til institusjoner regulert av universitets- og høyskoleloven og dels har et arbeidsforhold som faller inn under arbeidstakeroppfinnelsesloven.

Også andre argumenter taler for at forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker i universitets- og høyskolesektoren når det gjelder utnyttelse av oppfinnelser, reguleres i den samme loven, dvs. arbeidstakeroppfinnelsesloven:

- Arbeidstakeroppfinnelsesloven har et gjennomprøvd og velfungerende system. Loven er samtidig såpass fleksibel at det kun er nødvendig med relativt små modifikasjoner for å få løsninger tilpasset lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler.
- Man unngår grenseoppgang mellom lærere og vitenskapelig personale og hjelpepersonell innenfor universitets- og høyskolesektoren.
- Man slipper spesialtilpasninger i forhold til de private høyskolene som ikke er omfattet av universitets- og høyskoleloven.
- Rettsenhet gjør det enklere å sette seg inn i det relevante regelverk. Man slipper en rekke avgrensingsproblemer, noe som igjen letter samarbeidsforholdene både på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden, og samarbeidet med tredjemann, f. eks. på finansieringssiden.

10.2 Krav til virksomhetens art

For at arbeidsgiver skal ha rett til å overta utnyttelsesretten til en oppfinnelse gjort av arbeidstaker, er det en forutsetning at «utnyttelsen av oppfinnelsen faller innenfor bedriftens virksomhetsområde» (arbeidstakeroppfinnelsesloven § 4). Siden universiteter og høyskoler ikke er eller skal være industrielle produksjonsbedrifter, og heller ikke har hatt praktisk anvendelse eller næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser som en del av sitt virkeområde, vil f. eks. ikke utlisensiering av produksjonsrettighetene til arbeidstakeroppfinnelser med dagens lovverk falle innenfor institusjonenes virksomhetsområde.

For å oppnå hovedmålet med de lovendringer som her er foreslått, dvs. bedre utnyttelse av de oppfinnelser som gjøres ved universiteter og høyskoler, er det derfor nødvendig å endre universiteters og høyskolars virkeområde. Universiteters og høyskolars virkeområde er i Ot. prp. nr. 40 (2001-2002) *Om lov om endringer i lov 12. mai 1955 nr. 22 om universiteter og høyskoler og lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell* foreslått utvidet. Universitets- og høyskoleloven § 2 nr. 4 er således foreslått endret slik at institusjonene får ansvar også for å *utbre* forståelse for og *anvendelse* av vitenskapens metoder og *resultater*, både i offentlig forvaltning, kulturlivet og i *næringslivet*. Det er videre foreslått lovfestet at institusjonene skal samarbeide med samfunns- og næringsliv (§ 2 nytt nr. 5). Forslagene er begrunnet i spesialmotivene (s. 44, 1. og 2. spalte):

«Nr. 4 er endret for å synliggjøre institusjonenes særlige ansvar for å legge forholdene til rette for at forskningens resultater blir utnyttet slik at de på en best mulig måte kommer samfunnet til gode, både i offentlig forvaltning, i kulturlivet og i næringslivet. Endringen markerer at institusjonene ikke bare har et ansvar for frembringelsen av forskningsresultater, men også for utnyttelsen av disse. Dette kan skje gjennom patentering og samarbeid med kommersielle partnere, ved at forskningsresultater formidles til og stilles vederlagsfritt til rådighet for eksempel for norske sykehus eller statsinstitusjoner, eller stilles til alminnelig rådighet.

Nr. 5 er tatt inn for å synliggjøre den samfunnsoppgave institusjonene har, og som institusjonene i stor grad ivaretar i dag. Det er viktig i denne sammenheng å understreke betydningen av at det etableres et godt samarbeid mellom høyere utdanningsinstitusjoner og næringslivet for å sikre tilgang på kompetent arbeidskraft, et fleksibelt offentlig utdanningstilbud og økt kommersialisering av forskningsresultater.»

Universiteter og høyskoler blir etter dette gitt et utvidet virkeområde som sikrer at anvendelsen av oppfinnelser faller innenfor deres lovfestede virksomhetsområde. Arbeidstakeroppfinnelseslovens forutsetning om at utnyttelse av oppfinnelser skal falle innenfor bedriftens virksomhetsområde, blir således oppfylt også for universiteter og høyskoler. Endringene i universitets- og høyskoleloven er foreslått for å gjøre det klart at institusjonene under loven i fremtiden skal kunne utnytte en oppfinnelse i nærings- eller driftsøyemed ved salg og lisensiering eller annen ervervsmessig utnyttelse av oppfinnelser, eller gjennom annet samarbeid med tredjepart i næringsliv eller samfunnsliv. I tillegg antas lovens formulering også å omfatte aktiviteter som faktisk ikke er kommet i gang, men som ligger innenfor nærliggende og sannsynlige utvidelsesmuligheter. Departementet vil understreke at institusjonene gjennom de foreslåtte endringer i universitets- og høyskoleloven blir pålagt et særlig

ansvar for å øke anvendelsen av forskningsresultater, også i næringsmessig sammenheng. Alle ansatte har plikt til å bidra til å realisere institusjonens målsetting.

10.3 Arbeid som går inn under loven

En forutsetning for arbeidsgivers rett til å overta utnyttelsesretten til en oppfinnelse gjort av arbeidstakeren, er at arbeidstakeren har forsknings- eller oppfinnervirksomhet som sine vesentligste arbeidsoppgaver, og har nådd frem til oppfinnelsen ved utførelsen av disse oppgavene, eller at oppfinnelsen er resultatet av en nærmere angitt oppgave som arbeidstakeren er pålagt i tjenesten (arbeidstakeroppfinnelsesloven § 4).

Universitets- og høyskoleloven inneholder følgende beskrivelse av virksomheten ved institusjonene under loven:

- § 2 nr. 1: Institusjonene «skal gi høgre utdanning som er basert på det fremste innen forskning, kunstnerisk utviklingsarbeid og erfaringskunnskap»
- § 2 nr. 2 «Institusjonene skal drive forskning og faglig utviklingsarbeid og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid.»

Etter departementets syn kan det således ikke være tvil om at arbeidsinnholdet og arbeidspliktene til lærere og vitenskapelig personale oppfyller arbeidstakeroppfinnelseslovens krav om at forsknings- eller oppfinnervirksomhet må være blant de ansatte *sine vesentligste arbeidsoppgaver*. Forskning og forskningsbasert undervisning utgjør etter universitets- og høyskoleloven vesentlige elementer av virksomheten ved universiteter og høyskoler, selv om fordelingen andelsmessig mellom forskning og forskningsbasert undervisning vil kunne variere mellom de ansatte. Det er videre klart at institusjonene bare kan utføre de refererte hovedoppgaver ved hjelp av lærere og vitenskapelig personale som pr. i dag er unntatt fra arbeidstakeroppfinnelsesloven gjennom «lærerunntaket». Forutsetningen om forskning er dessuten tatt inn i avtaleverket som gjelder for denne gruppen arbeidstakere ⁵⁾. Det bør derfor ikke knytte seg problemer til å la vilkårene i arbeidstakeroppfinnelseslovens § 4 første ledd også gjelde for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler.

10.4 Tvister

Departementet foreslår å videreføre den etablerte tvisteløsningsmekanisme også for tvister mellom forskere og arbeidsgivere i universitets- og høyskolesektoren. Dette er i samsvar med synet til de av høringsinstansene som har uttalt seg om hvordan tvister bør løses. Det foreslås imidlertid at partene i tvisten selv skal kunne foreslå hvert sitt nemndsmedlem, jf. lovforslaget § 12 og den nærmere omtale i merknadene til bestemmelsen.

⁵⁾ NOU 2000:14 (Mjøs-utvalget) drøfter hva som ligger i universitets- og høyskolelovens bestemmelser om forskning og undervisning. En oppsummering av lærernes individuelle rett til å utøve forskning er gitt på s. 179 i denne utredningen.

10.5 Lovregulering og avtaler

Arbeidstakeroppfinnelsesloven § 2 fastsetter at lovens bestemmelser, med få unntak, viker for særskilt avtale eller det som må anses avtalt. Dette innebærer at vitenskapelig personale og deres arbeidsgivere har full adgang til å avtale andre løsninger dem imellom enn det som følger av loven. Bestemmelsen videreføres uendret.

Departementet antar at det innenfor de områder proposisjonen behandler kan være behov for å fravike loven gjennom avtaler. Ofte vil det være mange forskere eller eksterne tredjeparter som er involvert i et forskningsprosjekt, og de bakenforliggende faktiske og rettslige forhold vil kunne fremstå som svært kompliserte. Det er derfor viktig at partene utarbeider ryddige og gjennomtenkte avtaler forut for igangsettelsen av forskningsprosjektene.

Gjennomtenking av problemstillinger og utarbeiding av klare avtaler er aktuelt både i forbindelse med grunnforskning og oppdragsforskning. Forhandlinger, utforming og undertegning av en avtale vil bevisstgjøre de ulike deltakerne om at de endelige forskningsresultater kan avhenge av ulike innsatsfaktorer og personer, og at mulighetene for f. eks. å få ekstern finansieringshjelp eller å få til vellykket næringsmessig utnyttelse av en oppfinnelse, avhenger av at den enkelte er lojal i forhold til andre involverte parters interesser. En slik prosess bidrar dessuten til at hver enkelt blir klar over hvilke premisser han eller hun deltar i prosjektet på.

I de tilfeller der institusjonene avstår fra å benytte sin rett til å overta utnyttelsesretten, men hvor det er på det rene at arbeidstaker selv ønsker å prøve å utnytte oppfinnelsen i næringssammenheng, bør det utarbeides formelle avtaler eller særskilte kjøreregler mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Viktig i denne forbindelse er det bl.a. å få avklart mulige habilitetskonflikter, om arbeidstaker skal ha rett til å benytte arbeidsgivers infrastruktur, hjelpepersonell osv., og i tilfelle på hvilke vilkår bruken av arbeidsgivers ressurser skjer. Det er også viktig å avklare om arbeidet tidsmessig kan komme til å gå ut over de plikter arbeidstaker har vis a vis arbeidsgiver og studentene. Det kan for eksempel være aktuelt å avtale permisjon uten lønn i den perioden ideutviklingen mot industrialisering foregår. I alle tilfeller der institusjonen avstår fra å overta utnyttelsesretten, bør partene dessuten ta stilling til om institusjonen skal ha en andel av et eventuelt overskudd fra oppfinnelsen.

Departementet antar at det foruten det som er omtalt ovenfor eller i kap. 6, også vil være nødvendig eller i alle fall nyttig å benytte avtaler i de tilfeller der:

- prosjektet er langsiktig og de ulike deltakerne kan ha ulikt tilknytningsforhold over tid
- prosjektdeltakerne kan ha ulik faglig bakgrunn og ulik oppfatning av hvor viktig den enkeltes bidrag er i forhold til det endelige resultat
- deltakerne har ulikt ansettelsesforhold
- det er en eller flere eksterne finansieringskilder til et forskningsprosjekt
- personer uten et reelt ansettelsesforhold, som for eksempel studenter, deltar i prosjektet.

Når det gjelder det nest siste punktet, er det en viktig bieffekt av de foreslåtte lovendringene at institusjonene vil kunne inngå bindende forhåndsavtaler om disponering av utnyttelsesrettighetene. En slik lettere avtaleadgang er en vik-

tig motivasjon for hovedprinsippet i lovendringsforslaget - at institusjonene skal ha adgang til å kreve utnyttelsesretten overført til seg. Samtidig vil en slik entydig kompetanse til å inngå bindende avtaler kunne lette samarbeidet med andre institusjoner, forvaltningen, næringslivet og kulturlivet. Institusjonens rett til å inngå bindende avtaler skjer imidlertid med påhefte av den publiseringsrett for forskerne som departementet foreslår lovfestet i arbeidstakeroppfinnelsesloven § 6, nytt tredje ledd. Arbeidstakeren må således, og i overensstemmelse med andre involverte forskere, si seg enig dersom publiseringsretten skal falle bort ved eksternt finansierte forskningsprosjekter. Departementet forutsetter at både forskerne og de øvrige parter utviser nødvendig fleksibilitet for å komme frem til hensiktsmessige løsninger.

Formuleringen «må anses avtalt» i arbeidstakeroppfinnelsesloven § 2 innebærer ikke annet enn hva som følger av alminnelige avtalerettslige regler. Det kan således her som ellers foreligge avtalerettslige bindinger mellom arbeidstakeren på den ene side og arbeidsgiveren eller tredjemenn på den annen side, uten at arbeidsgiveren har undertegnet noen avtale eller på annen måte har avgitt et uttrykkelig utsagn om at han påtar seg en forpliktelse. Arbeidstakeren kan videre ha forpliktelser i forhold til arbeidsgiveren eller tredjemann på annet grunnlag, for eksempel på grunnlag av arbeidsgivers alminnelige styringsrett eller den alminnelige lojalitetsplikt som gjelder i arbeidsforhold.

10.6 Annet samband med tjenesten

Er oppfinnelsen blitt til uten samband med tjenesten, har arbeidsgiveren i henhold til § 4 i arbeidstakeroppfinnelsesloven i samme tidsrom fortrinnsrett til å inngå avtale med arbeidstakeren om helt eller delvis å overta retten til oppfinnelsen, dersom utnyttelsen faller innenfor bedriftens virksomhetsområde.

Universiteters og høgskolers faglige virkeområde er svært vidt, særlig på de større institusjonene med en vid fagkrets. Det generelle virkeområdet foreslås dessuten utvidet til i realiteten å omfatte også næringsmessig utnyttelse av alle forskningsresultater som er blitt til i arbeidsforholdet under utøvelse av forskergjerningen. Dersom arbeidsgiver i universitets- og høgskolesektoren skulle ha en førsterett til å utnytte en oppfinnelse en arbeidstaker har gjort, men som ikke har noen sammenheng med hans arbeidsoppgaver, ville det i virkeligheten være å utvide arbeidsgivers rett overfor denne arbeidstakergruppen. Departementet finner det derfor riktig å foreslå et unntak fra arbeidsgivers fortrinnsrett til å overta utnyttelsesretten til oppfinnelser som ikke har noen naturlig sammenheng med arbeidsforholdet for arbeidstakere ved universiteter og høgskoler. Se nærmere omtale i merknader til § 4.

10.7 Etske problemstillinger

Den danske lovens § 13 (se kap. 5.1) åpner for at institusjonene, med henvisning til særlige etiske forhold, kan akseptere at en oppfinnelse ikke skal gjøres til gjenstand for patentering, næringsmessig utnyttelse og lignende. Mindretallet både i Bernt-utvalget og Ringnes-utvalget ønsket på samme måte å lovfeste en reservasjonsrett for oppfinnere mot næringsmessig utnyttelse og

patentering dersom oppfinneren av etiske grunner ikke ønsker at oppfinnelsen skulle patenteres eller utnyttes i næringsmessig sammenheng.

Departementet mener at behovet for en lovregulert vetorett av etiske grunner mot næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser, først og fremst er aktuelt ved mindretallet i Bernt-utvalgets og Ringnes-utvalgets lovforslag. Ved det foreliggende forslag om å gi lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler en lovfestet rett til å publisere sine forskningsresultater fritt, kan disse arbeidstakere selv bestemme om forskning skal publiseres eller søkes næringsmessig utnyttet av institusjonen. Departementet mener at behovet for en egen regulering av mulighetene for å hindre næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser av særskilte etiske grunner, dermed faller bort.

11 Økonomiske og administrative konsekvenser

Departementets forslag til lovendringer forventes å få følgende økonomiske og administrative konsekvenser:

Tabell 11.1:

	Positive konsekvenser/Min-dre utgifter	Negative konsekvenser/Merutgifter
Økonomiske konsekven-ser for staten	På sikt noe inntekter for institusjonene gjennom han-del med rettigheter	Utgifter til innovasjonapparat i oppstartsfasen. Direkte statlige bevilgninger til inno-vasjonsapparat vil måtte avhenge av budsjetttram-mene de kommende år.
Administrative konsekven-ser for staten	Ingen	Administrativt merarbeid på institusjonene. Oppbygging av egenkompetanse. Admi-nistrasjon, eventuelt oppret-telse, av innovasjonsapparat.
Økonomiske konsekven-ser for næringslivet	Åpent og lettere tilgjengelig marked for rettigheter til oppfinnelser fra universiteter og høyskoler	Ingen
Administrative konsekven-ser for næringslivet	Lettere inngåelse av rettig-hetsavtaler ved FoU-arbeid	Ingen
Økonomiske konsekven-ser for forskeren	Sikrer bedre utnyttelse av forskningsresultater. Flere forskere vil få mulighet til inntekter.	Forskere må dele eventuelt overskudd med institusjon.
Administrative konsekven-ser for forskeren	Institusjonen avlaster forske-ren i arbeidet med nærings-messig utnyttelse av oppfinnelser.	Forskeren må varsle og sam-arbeide med institusjonen når det foreligger aktuelle oppfinnelser.

12 Merknader til de enkelte bestemmelser

Til § 1

Arbeidstakeroppfinnelsesloven regulerer forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker når arbeidstaker har gjort en oppfinnelse i forbindelse med aktiviteter som er et naturlig ledd i arbeidsforholdet. Hovedinnholdet i lovforslaget er å oppheve det såkalte «lærerunntaket» i lovens § 1 annet ledd, slik at også lærere og vitenskapelig personale skal regnes som arbeidstakere i arbeidstakeroppfinnelseslovens forstand. Forslaget innebærer at universiteter og høyskoler i hovedsak får mulighet til å overta retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser gjort av lærere og vitenskapelig personale ved institusjonen. Denne gruppen ansatte likestilles med andre arbeidstakere når det gjelder retten til næringsmessig utnyttelse av en oppfinnelse som er blitt til som ledd i deres alminnelige arbeid utført i kraft av arbeidsforholdet. Lærere og vitenskapelig personale vil således ikke lenger ha enerett til økonomisk utnyttelse av en oppfinnelse. Departementet ønsker likevel å beholde særrettigheter som sikrer lærere og vitenskapelig personales rett til selv å bestemme formidlingsformen for forskningsresultatene.

Loven omfatter etter dette alle typer ansatte og arbeidsgivere.

Til § 4

Departementet foreslår tilføyet en ny siste setning i § 4 tredje ledd. Denne gjelder oppfinnelser som er blitt til ved universiteter og høyskoler, men *uten* at det er noen naturlig sammenheng mellom oppfinnelsen og de arbeidsoppgaver arbeidstakeren skal utføre som et ledd i tilsetningsforholdet. Hensikten med forslaget er å avskjære den førsterett en arbeidsgiver ellers har til å utnytte oppfinnelser arbeidstaker har gjort i annet samband med tjenesten enn den som har sammenheng med arbeidstakerens ordinære virke. Forslaget har sammenheng med at universiteter og høyskoler etter universitets- og høyskoleloven både har et svært bredt virkeområde, og et fagfelt som normalt er svært bredt. Departementets forslag til unntaksbestemmelse innebærer f. eks. at dersom en filolog skulle finne opp et mikroskop med en særlig virkemåte, vil hans arbeidsgiver normalt ikke ha noen førsterett til å overta utnyttelsesretten. Dersom for eksempel en realist finner opp et mikroskop vil forholdet lettere falle inn under § 4 første ledd, eventuelt andre ledd, fordi oppfinnelsen i slike tilfeller kan ha en naturlig sammenheng med de oppgaver forskeren skal utføre for arbeidsgiver.

Det er viktig å merke seg at dette unntaket gjelder generelt for arbeidstakere ved universiteter og høyskoler, og ikke bare lærere og vitenskapelig personale.

Selv om departementet her foreslår et lovfestet unntak fra hovedregelen om arbeidsgivers førsterett til utnyttelse, utelukker ikke det en frivillig avtale mellom institusjon og arbeidstaker om utnyttelsesretten. For oppfinnelser gjort av arbeidstakere i delte stillinger (for eksempel ved universitet og helseforetak) vises det til omtale av tilsvarende problemstilling i merknad til § 6.

Til § 6 nytt tredje ledd

Etter § 6 første ledd må en arbeidsgiver som er underrettet av arbeidstakeren om en arbeidstakeroppfinnelse, innen *4 måneder* gi skriftlig beskjed om han vil erverve de rettigheter som § 4 gir ham. Etter dagens § 6, annet ledd må arbeidstaker ikke forføye over oppfinnelsen til skade for arbeidsgiver i denne perioden, for eksempel gjennom publisering som hindrer patentering. Den foreslåtte publiseringsretten for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler vil være et unntak fra hovedregelen i § 4 annet ledd, om at arbeidstakeren ikke uten skriftlig samtykke fra arbeidsgiveren kan forføye over en oppfinnelse gjort i arbeidsforhold, eller foreta handlinger som forringer mulighetene for patentering eller utnyttelse for annens regning. Dersom oppfinneren velger å benytte seg av publiseringsretten, vil institusjonen ikke kunne søke overført utnyttelsesretten til den varslede oppfinnelsen til seg.

Lovutkastets ordning er at selve publiseringsretten legges til lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler, dvs. de grupper som tidligere ikke var omfattet av arbeidstakeroppfinnelsesloven. Dette omfatter alle som har et fast eller midlertidig reelt ansettelsesforhold i hel- eller deltidsstilling ved universitet eller høyskole. Publiseringsretten omfatter dermed i utgangspunktet også tilfeller der lærere og vitenskapelig ansatte innehar delte stillinger mellom universitet/høyskole og henholdsvis helseforetak, forskningsinstitutt eller næringsliv. Det er imidlertid en forutsetning for at publiseringsretten skal gjelde i disse tilfellene at forskningsresultatene knytter seg til en oppfinnelse som har fremkommet i forbindelse med arbeidstakerens delstilling ved universitet eller høyskole.

Hvis det derimot er på det rene at oppfinnelsen også dels er frembrakt som ledd i arbeidstakerens delstilling ved annen institusjon enn universitet og høyskole, for eksempel delstilling i helseforetak eller næringsliv, vil dette normalt innebære at tredjemanns rett er til hinder for publisering etter bestemmelsen. Andre arbeidsgivere enn universiteter og høyskoler, for eksempel helseforetak og næringsliv, vil ha rett til å overta oppfinnelser som har sammenheng med deltidsstilling hos disse arbeidsgiverne etter de vanlige regler i arbeidstakeroppfinnelsesloven. Publiseringsretten vil dermed ikke gjelde i slike tilfeller, selv om oppfinnelsen også har tilknytning til deltidsstilling på universitet eller høyskole.

Dersom det er tvil om hvilken av to delstillinger oppfinnelsen har tilknytning til, og spørsmålet ikke er avtaleregulert eller løses i minnelighet, må spørsmålet om publiseringsrett eller ikke løses ut fra alminnelige prinsipper for bevisvurdering. I bevisvurderingen må det legges særlig vekt på hvor vedkommende forsker har sin hovedstilling. For å unngå uklarheter er det viktig at arbeidsgivere allerede ved igangsetting av forskningsprosjekter sørger for å avklare og ivareta sine rettigheter i forhold til publisering, patentering og videreutvikling av eventuelle oppfinnelser.

Når det gjelder spørsmål i tilknytning til bruk av publiseringsretten ved oppfinnelse fremkommet i forskergrupper eller oppfinnelser gjort av ansatte i delte stillinger, vises det ellers til omtalen under kap. 6.6.

I enkelte tilfeller kan situasjonen være slik at man på et tidlig tidspunkt har forskningsresultater man gjerne vil formidle straks. Av og til kan dette komme til foretrengsel for en oppfinnelse som kanskje ligger et stykke frem i tid, og

som kanskje forutsetter en noe annen innretning på forskningen fremover. Loven kan ikke ta sikte på å løse alle slike dilemmaer som oppstår underveis.

Den foreslåtte publiseringsretten for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler i § 6 vil være et unntak fra hovedregelen i § 4 annet ledd om at arbeidstakeren ikke uten skriftlig samtykke fra arbeidsgiveren kan forføye over en oppfinnelse gjort i arbeidsforhold, eller foreta handlinger som forringer mulighetene for patentering eller utnyttelse for annens regning. Et eventuelt ønske om bruk av publiseringsretten må varsles samtidig som institusjonen varsles om oppfinnelsen, jf. forslag til § 6. Et varsel om publisering som gis senere enn meldingen etter § 5 vil ikke gi forskeren rett til å publisere eller avskjære institusjonens rett til å overta utnyttelsen av oppfinnelsen.

For å sikre at varsel om bruk av publiseringsretten faktisk oppfylles, gis universitet eller høyskole rett til å overta oppfinnelsen dersom publiseringsretten etter bestemmelsen i § 6 ikke er benyttet innen ett år fra tidspunktet etter at varselet etter § 5 ble sendt. Publiseringsretten må ansees benyttet dersom forskeren publiserer oppfinnelsen på en slik måte at adgang til å søke patent vil være avskåret på grunn av nyhetskravet i patentlovens § 2 eller dersom et manuskript innen ettårsfristen er sendt et tidsskrift eller lignende for vurdering. Det er ingen forutsetning at manuskriptet faktisk må være antatt av tidsskriftet, eller at et forhåndssendt muntlig foredrag faktisk er holdt, for at forskeren kan sies å ha oppfylt publiseringsretten. Det vises for øvrig til nærmere omtale av publiseringsretten og varslingsplikten under kap. 6.6 og kap. 7.

Til ny § 6a

Departementet foreslår i § 6 a en generell forskriftshjemmel som vil bli benyttet hvis det skulle oppstå behov for en nærmere regulering av de arbeidstakeroppfinnelser som blir gjort ved universiteter og høyskoler.

Til § 12

Det eksisterende system for løsning av tvister vedrørende arbeidstakeroppfinnelser er velprøvd og velfungerende. Det foreslås å videreføre det eksisterende system for tvisteløsning, også for tvister mellom lærere og vitenskapelig personale på universiteter og høyskoler og deres arbeidsgivere.

Arbeidstakeroppfinnelsesloven regulerer retten til næringsmessig utnyttelse av oppfinnelser gjort i arbeidsforhold. I arbeidstakeroppfinnelseslovens tredje ledd finnes det derfor bestemmelser som sikrer at både arbeidsgiver og arbeidstaker har sine representanter i nemnda. Disse gruppene blir representert hvis de ber om det eller nemnda finner det nødvendig. Dersom en part er medlem av arbeidsgiver- eller arbeidstakerorganisasjon, skal oppnevningen skje i samråd med vedkommende organisasjon. Unntaksvis kan det forekomme at tvisten mellom arbeidsgiver og arbeidstaker ved universiteter og høyskoler dreier seg om forhold der organisasjonene til partene i arbeidslivet ikke nødvendigvis har best innsikt. Det foreslås derfor som en ny siste setning i § 12 siste ledd en adgang for departementet til å oppnevne representanter i

tråd med de aktuelle partenes ønsker, uten å gå veien om partene i arbeidslivet.

Normalt er det Nærings- og handelsdepartementet som oppnevner medlemmene av nemnda. I enkelte tilfeller skal Utdannings- og forskningsdepartementet formelt oppnevne de særskilte medlemmene. Dette skjer i tilfeller hvor nemnda skal behandle tvister vedrørende oppfinnelser som er blitt til under arbeid ved institusjoner som tilhører dette departementet. Forskriftene for meklingsnemnda for arbeidstakeroppfinnelser vil bli endret tilsvarende.

Til ikrafttredelsesbestemmelsen

Lovendringene får bare anvendelse på oppfinnelser som er gjort etter at endringene er trådt i kraft.

Utdannings- og forskningsdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om lov om endringer i lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere.

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag til lov om endringer i lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere

I

I lov av 17. april 1970 nr. 21 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere gjøres følgende endringer:

§ 1 annet ledd oppheves.

§ 4 tredje ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Bestemmelsen i leddet her gjelder ikke for universiteter og høgschooler.

§ 6 nytt tredje ledd skal lyde:

Lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høgschooler har likevel rett til å publisere oppfinnelsen dersom arbeidsgiveren ble varslet om det i meldingen om oppfinnelsen etter § 5, og tredjeparts rett ikke er til hinder. Dersom de nevnte vilkårene for publisering er oppfylt, har ikke arbeidsgiveren rett til å overta oppfinnelsen etter § 4. Har oppfinneren ikke tatt skritt til publisering innen ett år etter varselet etter § 5, kan arbeidsgiveren likevel overta oppfinnelsen. En arbeidstaker som har forbeholdt seg retten til å publisere oppfinnelsen, kan ikke uten skriftlig samtykke fra arbeidsgiveren søke patent på oppfinnelsen.

Ny § 6 a skal lyde:

Kongen kan gi forskrifter med nærmere bestemmelser om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere ved universiteter og høgschooler.

§ 12 tredje ledd nytt fjerde punktum skal lyde:

Gjelder tvisten en oppfinnelse som er gjort av en arbeidstaker ved et universitet eller en høgschool, kan departementet i stedet utvide nemnda med to medlemmer etter forslag fra hver av partene.

II

1. Loven her gjelder fra den tid Kongen bestemmer.
 2. Loven får bare anvendelse på oppfinnelser som gjøres etter at loven er trådt i kraft.
-